
A' MOSTANI EUROPÁI ORSZÁGOK ELSŐ ALAPULÁSA.

Robertson és Remer után. Második közlés *).

A' német nemzetek, midőn a' romai provinciákban letelepedtek, erkölcsi bélyegöket 's gondolkozások módját nem változtatták el, 's ujonnan alkotott országaik' elrendeléséből is a' szabadságnak 's határtalan birtoknak ugyan azon lelke tetszik ki, melly első lakhelyeikben tulajdonok volt. Igaz, hogy a' németek' társasági életének ezen belső minemüségét csak a' római írók' csonka 's gyakran felületes tudósításaikból ismerjük, kik sokat nem vettek észre, sokat rosszul értettek, és sokat saját képzeleik szerint módosítottak. De mindazáltal az a' mit ők följegyeztek, még is nagy világosságot ad azon polgári állapot' helyes megismerésére, mellyet az europai országok akkor, midőn alkottattak, nyertek, 's melly eleinten minden országokkal közös volt, 's csak utóbb módosítatott minden egyes nemzetnél különbözőleg **). Kötelességünk tehát Német-

---

*) L. Tudománytár, III. köt. I. 169—191. *A' szerk.*

**) E' régi német polgári alkotmány' megismerésére Caesar, Plinius és Tacitus a' legfontosabb romai írók. Az első igen röviden is, 's csak a' Rhenus melléki németekről és svevusokról szól; Plinius' tudósításai legnagyobb részint csak a' föld' természeti minemüségét tárgyazzák; 's akár-melly becsesek is magokban, mindazáltal azon czélra, melly e' szakaszban előttünk van, 's melly szerint a' német' nemzetek utóbbi polgári alkotmányát azoknak legré-gibb polgári állapotja' leírása által akarjuk felvilágosítani, kevésbé használhatók. De Tacitus' könyvét a' németek' erkölceiről a' régi német történetek' vizsgálója nem becsülheti eléggé és annak fennmaradásáért nem adhat a' történetírás' Musájának elegendő hálákat. Bámulnunk kellene, mikép egyezhetnek meg olly igen az ő tudósításai

ország' lakosainak legrégibb állapotját leírni. De czélunkhoz képest itt leginkább csak azt vesszük tekintetbe, a' mi utóbbi polgári állapotjok' megmagyarázására szolgál, a' többiről pedig csak kevés szóval emlékezünk.

A' németek egy nagy europai néptörzsök voltak, melly a' romaiaknak Galliába beütése előtt a' Rhenson és Dunán általment, 's onnét a' norvégiai hegyekig 's a' Visztuláig elterjedett. Éjszokról a' finnusok, napkeletről a' vendusok és sarmaták voltak szomszédai. A' romaiak visszakergették őket a' Dunán és Rhenson, 's arra kényszerítették, hogy négy száz esztendeig ezen folyó vizeket kellett határaiknak ismerniök.

De jöllehet az ezen széles kiterjedésű tartományokban lakó nemzetek mindnyájan német származásuak és törzsökűek voltak, mindazáltal mindjárt eleint gondosan meg kell jegyeznünk, hogy már akkor is az éjszaki és déli Németország között szintén olly nagy, sőt még nagyobb volt a' különbség, mint most. A' szerint, a' mi keveset Tacitus az éjszak-keleti Németországról 's az Álbis, Viszla és Balticus tenger' mellékein lakó népekről mond, talán még egy harmadik néposztályt is lehetne felvenni. A' déli németek az éjszakiaktól életök, igazgatások 's hadakozások' módjá-

azzal, a' mit halála után, hat száz esztendővel a' frankus irók feljegyeztek, ha nem tudnók, hogy a' miveletlen nemzetek kevéssé változtatják erkölceiket és szokásaikat, 's ha a' mostani arabiai beduineknél a' nomadok' képét olly sokszor fel nem lelnök. Az ujjabb irók között egy sem fogta úgy fel az olly éles eszű és igaz látásu romai írónak értelmét, mint Moëser, az osnabrüki történetek' jeles szerzője, kit itt leginkább követek, 's gyakran még akkor is, mikor őtet nem említem. Sok jót és igazat mond Krause is a' világ' legfontosabb történeteiről irt tudós munkájában. Schmidt' német történetei inkább használhatók az utóbb következő időszakokban mint itt. Gibbon' jegyzetei is becsesek. De a' németek' utóbbi polgári állapotjára kevesebbé ügyel, mint hogy czélomra sok hasznát vehetném.

ban, erkölcsökben és szokásaikban nagyon különböztek, irántok rendszerint ellenséges indulattal viseltettek 's hadakozás végett „svevus szövetség neve“ alatt egymással egész a' hercziniai erdőig egyesülve voltak. Ezen erdőtől fogva kell az éjszaki Németországot számlálni. A' hol közöttök a' különbséget föllelhetjük, ott nem mulatom el azt utóbb ezen leírásban megemlíteni.

Az a' föld, mellyen a' németek laktak, nem fekszik olly kedvező éghajlat alatt, hogy szorgalmas mívelés nélkül lakosainak annyi élelmet és kényelmet adhatna, a' mennyit a' délibb tartományokban a' természet sokszor önkényt ad. Csak a' felföldi németek, 's azon néptörzsökök, mellyek a' rómaiak' szomszédjai lévén ezektől többet tanultak, gyakorlának rabszolgáik által valami kevés földmívelést, mellyet sok német szomszédjaik bizonyosan nem ismertek. Az ilyeneknek a' hideg, mocsáros, erdős vagy homokos és bogácskóróval ellepett föld nem adott ugyan egyebet, hanem csak kevés füvet, gyökeret, bogyót 's vad almát, a' minemü terméseket a' magára hagyott természet Németországban még mai napon is adni szokott. De más felől marháiknak jó legelővel szolgált, 's a' németek leginkább marhatartásból táplálták magokat. Mind a' mellett még sem voltak tulajdonkép nomadok, hanem az egy határbeliek közösen vagy csordákban legeltették barmaikat *). Egy olly országban, mellyet sok folyók

*) A' régi németek azzal különböztették meg magokat a' nomád népektől, hogy tartós házakban 's egy helyen laktak, a' canadai vad népektől pedig a' szorgalmas marhatenyésztéssel, melly utolsó különbség az által még fontosabb volt, hogy így ők több birtokot nyertek 's lak helyeikhez erősebben kapcsolattak. Robertson a' németek és az amerikai vad népek közötti hasonlóságot hosszasan mutogatja meg, mint én szükségesnek tartom. Mind a' két rendbeliek durva gyermekei a' természetnek, ollyan termésekből élnek, mellyeket mívelés nélkül ad a' föld, ezen szabadok 's egymástól függetlenek, vezéreiknek csak

hasítottak keresztül és sűrű erdőségek borítottak el, a' halászat és a' vadászat is fontos ágai voltak az élelemkeresésnek. A' vadászat különféle állatok' bőrével szolgált nekik ruházatul, sőt sokszor védelmül is az ellenség ellen. Mert nem csak az olly vad állatok, mellyek Németország' erdeiben még ma is találtnak, akkor még nagyobb számmal voltak, hanem még olyanok is nagy számot tettek, mellyek azóta kiirtattak p. o. vadbialok, jávorok, irámszarvasok (noha ezen két utolsó csak a' legéjszakibb tartományokban) medvék, hiúzek.

A' németek vagy épen nem laktak falukban együtt, vagy a' falukban házaik nagyon messze voltak egymástól. Ezek körül birtokok olly formán feküdt, mint még most is a' westfaliai és lüneburgi helységekben láthatni. A' munkát, mint minden barbarusok, gyűlöltek, és megvetették, 's rabszolgaik által vitették véghez. E' rabszolgák' sorsa általában véve kedvezőbb volt, mint a' millyent egyéb miveltebb népek' rabszolgái tapasztaltak. Azoknak, kik földmivelésre fordítottak, a' földek ugy adattak által, hogy azoknak hasznából uraiknak esztendőnként csak bizonyos mennyiséget adtak, a' többit pedig magoknak tartották meg. De bizonyos, hogy sokan közülök urok' házánál maradtak, 's kézi szolgálatokra használtattak, 's az ilyenek' sorsát a' romai vagy görög rabszolga sem irígyelhetette. Minthogy továbbá, a' mint mindjárt látni fogjuk, a' német földes úr rabszolgájának legfőbb birája volt,

---

mértékletes hatalmat engednek, csak szabad kényök szerint kísérik azokat hadba, rútnak tartják azt véghez nem vinni, a' mire magokat egyszer lekötelezték, békesség' idején csekély vagy épen semmi törvényhatóságot nem ismernek meg, gyermekeiknek nem adnak gondos nevelést, a' haragnak, bosszuállásnak, 's ellenségeskedésnek megzabolázásáról nem tudnak semmit, rokonaik' halálát annak gyilkosán megboszulják vagy vele azért fizettetnek stb. De mind ezt csaknem minden vad népeknél, mellyek hideg ég alatt laknak, fel lehet lelteni.

azért a' német rabszolga még inkább ura' hatalmában állott, mint a' romai vagy görög. Mindazáltal szabaddá tétethetett, 's akkor a' nemzet közé vétetett fel, de nem igen nagy nyereséggel, a' mi alább világosabban megmagyaráztatik.

A' német nemzet durva 's miveletlen volt, 's épen nem birt azon ismeretekkel, mellyek az embernek világosodást és csinosodást adhatnak. Már említettük, kevés földmivelést, vagy némelleyek épen semmit sem gyakoroltak; még kevesebbé üztek kézi- vagy egyéb mesterségeket. Kereskedésök cserelésből állott. De asszonyaik csak ugyan tudtak szőni. A' papok, kik egyedül voltak tudósaik, nehezen birtak más tudománnyal, hanem csak azzal, a' mit nekik a' füvek' orvosi erejének tapasztalása, a' csillagok' járása, vagy a' természet' jelenményei adtak. De akármelley miveletlenülül maradott is a' németek' értelme, abban a' romai írók mindnyájan megegyeznek, hogy jámborok, nyiltszívűek, vendégszeretők, tiszta életűek, nemes gondolkodásuak, igen becsületszeretők 's következésképen akármilyen megbántással is könnyen ingerelhetőek 's haragra hajlandók, 's minthogy erejököt érzették, szabadságok' és becsületök' megtámadását is erőszakkal visszaverni vagy boszulni készek voltak. A' személyes bátorság 's hadi vitézség minden barbarus népek' tulajdona, mellyek mérseklett éghajlat alatt laknak *). A' testi erő, mellyet életmódjokkal gyarapítanak, érezteti velök győzhetőségöket; a' veszélyekkel megismerkedés ezekkel nem gondolókká teszi őket; minthogy épen nem tudnak akármelley nehézséget is az okosság' vagy alkudozás' utján elhárítani, azért azonnal hevesen erő-

*) A' régi németek' természeti tulajdonait különösen jól rajzolja le Krause ezen munkájában: *Geschichte der wichtigsten Begebenheiten des heutigen Europa*. Halle, 1789. II. Theile in 8. A' régi és közép időbeli írók' azon helyei, mellyek testi minemőségeikről, bátorságokról és vitézségokről szólnak, bőven össze vannak gyűjtve ezen időszakai munkában: *Göttingisches Magazin*, VIII. köt. I. darabjában.

szakos eszközökhöz nyúlnak *). A' szabadság, 's az egymásközötti egyenlőség az az egyetlen egy, de igen nagy jó, a' mi a' miveletlen népeknél a' csinosodásból származó boldogság' nem létét kipótolja. A' német ezt mindenek felett becsülte, 's mindentől félt a' mi azt határok közé szoríthatta. Azért volt olly idegen minden újításoktól, mellyeket vagy épen nem hagyott becsúzni, vagy ha becsúztak is, a' maga gondolkozása' módjához alkalmazott; azért utálta a' kőfallal kerített városokban vagy várakban lakást; azért újította meg szüntelen a' rablánczok' levetésének 's az elpártolásnak próbáit. Az különös a' németek' nemzeti bélyegében, hogy csak nem minden egyéb barbarus nemzetek' szokása ellen az asszonyi nemet becsülték, 's vele nagyon szépen bántak. Tagadhatatlanul az a' jó- és nemes-szivűség, mellyet nekik ellenségeik is tulajdonítanak, (a' minthogy mindenütt csak ellenségeik tesznek jó tulajdonaikról is bizonytságot) volt annak is oka, hogy azzal a' nemmel ekképen bántak, melly az erősebbnek jusa ellen magát védelmezni nem tudja. A' férfiú és asszonyi nem a' németeknél szép természetű, magas és erős emberi fajt mutatott. A' romaiak bámulták a' német férfiú' magasságát és erejét 's csodálták az asszony' szépségét.

A' barbarusoknak más hibái voltak mint a' mívelt embernek, 's olly hibákkal a' német is birt. Szenvedélyeiben heves és zabolátlan, még játék közben is hirtelen haragu volt, mindent megvetett a' mi magához nem hasonlított, kegyetlenségre 's ellenségeskedéskor vérontásra hajlott, 's mihelyt erős italokat ismerni tanult, részegeskedésre adta magát.

A' régi németek' erkölcsi tulajdonaiknak leírásánál nem kell elfelejtenünk kettőt megjegyezni. Először mind a' németekről korábban vagy későbbem emlékező írók' állításainak különbözőséből kitetszik, mind a' dolog' természetéből is ki lehet venni, hogy természetök

*) Ius in viribus habent, így szól Mela L. III. Cap. III.

változott és jobbá vagy rosszabbá lett, midőn a' vad-ságnak legalsó lépcsőjéről, mellyet már akkor is el-hagytak, mikor a' romaiak őket ismerni kezdték, a' csinosodásnak valamivel magasabb lépcsőjére hágtak. Ez a' romaiakkal társalkodás nélkül is megtörtént vol-na, jóllehet sokkal lassabban, az által, hogy egy hely-ben laktak, 's a' baromtartást gyakorolták. Igaz, hogy az ezektől vett oktatás és példa ezt sokkal hamarabb vitte véghez, de ha tőlök sok ismereteket nyertek, másfelől kölcsönöztek némelly vétkeket is. Így p. o. örömet megegyezünk egy újabb irónak azon állításá-val, hogy a' részegeskedést a' német előbb nem ismer-te, hanem a' romaiaktól tanulta el *). Másodszor az erdőkben lakott régi tős-gyökeres németet meg kell különböztetni a' romai birodalomba beütés kori ide 's tova csapongó némettől. A' hadi zajos élet, a' ragado-zás' ösztönének mind inkább és inkább kecsegtetése, a' talán valamelly elveszett barátért vagy rokonért bo-szút állni kívánás, 's végre, mind az, a' mivel a' há-boru vétkekre alkalmat nyujt, és a' mi által sokszor a' legjobb indulatu fiatal embert is rémítő gonosztevővé teremti, szükségképen annyival hathatósabb befolyása volt az ide 's tova csapongó németre nézve, minthogy a' testiséget ingerlő tárgyak előtte egészen újak vol-tak, 's a' háboru szakadatlanúl tartott. De még azt sem kell elfelejteni, hogy az ide 's tova költöző nem-zet mennél tovább ment, annál kevesebbé maradt az, a' mi előbb volt, hanem sok semmirevalók, p. o. szol-gák, rabszolgák stb is csatlódtak hozzá, kik mint minden gyűlevésztség, azt a' romlást és nyomoruságot talán leginkább okozták, mellyet a' későbbi irók az egész seregnek tulajdonítanak, mert igaz, hogy ezek-nek leírásában épen nem ismerhetünk reá az olyan nemes szívü 's a' futó ellenségen könnyörülő németekre, millyenekről Mela emlékezik **).

*) L. Krause a' már felebb említett munkájának első részé-ben 109. lap.

***) L. III. Cap. 5. hospitibus boni, mitesque supplicibus.

A' régi németek' hitvallásáról itt nem szólunk hosszasan, minthogy az czélunkhoz nem tartozik. A' szerint, a' mit az Eddánál *) 's a' felebb fekvő éjszaki tartományok' egyéb regés könyveinél fogva Németország' lakosainak vallási képzeiteiről helyes következtetéssel ítélhetünk: a' természet' megtestesített jelenményei 's a' háboru' személyesített képzelei voltak ezeknek istenségei, mellyek mindnyájan egy legfőbb valóságot Alfadur, Wodan, Odin, vagy Lotha név alatt megismertének. Fő isteni tiszteletök véres áldozatokból, még emberek' feláldozásából is állott, templomok egy szent berek volt: a' vitézség', jámborság' és isteni félelem' jutalma pedig az, hogy a' jelen élet után Walhallába reménylettek felvétetni, azaz egy hadi mennyországba, hol legalább a' későbbiek azt hitték, hogy mind Einheriumok, vagyis tenített hősek az istenekkel 's valkyriekkel vagy nymphákkal együtt ellenségeik' kaponyáiból sert fognak inni. Papjaikról alább bővebben kell szólnunk **).

Az eddig mondottakból eléggé kitetszik, hogy egyedül a' háboru volt az a' foglalatosság, mellyet a' német szeretett, 's szabad emberhez illendőnek tartott, 's mellyből nemzeténél tekintetet, jutalmat 's gyakran még élelmet is várt. Mert az élelem' nem igen gazdag forrásai nálok könnyen 's gyakran kiapadtak, 's nem hagytak nekik egyéb választást, hanem kényeret szomszédaiknál kérni, vagy fegyverrel keresni. Még többször okozta e' háborúkat a' késéreti seregek' vezéreinek nagyravágyása nagy prédakivánása, 's az,

---

*) Az Edda éjszaki regék 's mythusok' gyűjteménye, nem az éjszaki theologiának rendszere, jöllehet ennek fő állításait is meg lehet belőle tanulni. L. Ihre's Brief an Lagerbrink. Upsala, 1772. 8.

***) A' könyvek, mellyekből azt, a' mit az éjszak' legrégebbs vallásáról tudni lehet, tanulhatjuk, bőven előadatnak e' munkában: Leonh. Fr. Hummels Bibliothek der deutschen Alterthümer. Nürnberg, 1787.

hogy ez a nép földéhez nem igen ragaszkodván, hajlandó volt kiköltözni 's azt más helylyel felcserélni.

Az a leírás, mellyet a németek polgári állapotjáról legelőbb Tacitusnál, azután pedig a német nemzeteknek már romai tartományokban lakásokkor élt, később íróknál azoknak törvényeiben 's némelly más okleveleikben találunk, ezt még jobban felvilágosítja. Minthogy minden német nemzetek által felállított országok polgári alkotmánya, mellynek helyes ismerete nélkül a közép idők semmi fontos történeteit sem lehet megérteni, e törvényeken 's okleveleken alapul, szükségképen bővebben kell itt rólok szólnunk.

A német nemzetek Tacitus idejében már ismerték a karzati különbséget, 's voltak közöttök nemesek, kik a szabad közemberektől különböztek. A saxok az elsőket Edelingeknek vagy Alhelingeknek, az utolsókat Frilingeknek nevezték. Csodálni lehet, hogy némelly jeles tudósok ezen különbségen felakadtak, 's annak eredetét hosszasan nyomozták, 's vizsgálták. Karzati különbségnek minden országban kell, ha névvel nem is, legalább tettel helyt találni, mellyben a lakosoknak sajátjok van. Mert ezen saját birtokot az egyik nagyobb, a másik kisebb mértékben szaporítja 's következőképen a gazdagság 's szegénység természeti munkálatjai szükségképen származnak t. i. egyfelől tekintet, hatalom, befolyás, uralkodás, másfelől elmellőztetés, erőtlenség, máshoz kapcsolódás, engedelmeskedés. A németeknél könnyen észre vehetjük, hogy különösen két módja volt a tekintetre 's gazdagságra szert tehetésnek: a hadi vezérség 's a papi méltóság. A melly familia olly jeles embereket szült, hogy közülök gyakran papok, 's háboru idején vezérek választattak, az megkülönböztetett, becsültetett, gazdagságot szerezhetett, fiatal tagjait a nép előtt új tisztválasztáskor kedvessé tehette 's nemessé lett. Az illy nemesek (principes) már Tacitus idejében nem csekély elsőségi jusokkal birtak. Mert azon kívül, hogy lehetőképen nagyobb birtokra tettek szert, azon nemze-

teknél, mellyeknek királyaik voltak, ezek is azok közül választattak *), 's az a' kevés is, a' mit Németország' belső történeteiről ezen időkből tudunk azt mutatja, hogy a' németek nem könnyen távoztak el az olly háztól, mellyből egyszer vezér vagy király választatott. Az ilyenek voltak a' papokkal együtt az istenek' akaratja' jeleinek a' lovak' nyerítéséből **) magyarázói; a' nemzeti gyűlésben szorosabb választmányt ***) formáltak, előlültek 's adták elő a' gyűlés tárgyait ****); közülök választattak a' vidékeknek (pagi, pays) birái *****); ők vezérlették a' késérő sereget, noha ugy látszik, hogy e' megtiszteltetésben a' köznemesek is részesülhettek, minthogy e' részben nem a' karzatra, hanem csak a' vitézségre volt tekintet *****). De hihető, hogy a' ki egyszer így megtiszteltetett, az által is nemessé lett. A' nemesek az országtól élelmökre elégséges ajándékokat nyertek *****), 's több feleségeket tarthattak, míg a' szabad közembereknek egygyel kellett megelégedniök *****).

Jóllehet e' szerint a' nemesek nagy elsőségekkel birtak, mindazáltal a' szabadságra 's a' szabad köztársasági igazgatásra nézve az olly nemzeteknél, mellyek-

*) Tacit. Germ. Cap. 7. Reges ex nobilitate sumunt.

***) Ib. C. 8. Quos (equos) sacerdos ac rex vel princeps civitatis comitantur hinnitusque ac fremitus observant. Nec ulli auspicio maior fides. Tehát az auspicia maiora voltak birtokban, mellyeket Romában eleinten csak patriciusok birhattak.

****) Ib. Cap. II. de minoribus rebus principes consulant.

*****) Ib. mox rex vel principes audiuntur.

*****) Ib. Cap. 12. Eliguntur in iisdem consiliis et principes qui iura per pagos vicisque reddunt.

*****) Ib. C. 7. Duces ex virtute sumunt.

*****) Ib. C. 15. Mos est civitatibus ultro ac viritim conferre principibus vel armentorum, vel frugum, quod pro honore acceptum etiam necessitatibus subvenit.

*****) Nam prope soli barbarorum singulis uxoribus contenti sunt, exceptis admodum paucis, qui non libidine sed ob nobilitatem plurimis nuptiis ambiuntur. Ib. C. 18.

nek királyaik nem voltak, nem lettek veszedelmesek. Némelly német nemzetek királyoknak, vagy egyes fejedelemnek engedelmeskedtek, nevezetesen a' svevuskok, a' napkeleti tenger mellett lakó népek, mellyekről Tacitus ezt világosan mondja. A' népek' költözködése után élt történetirókban az allemannusoknál és bajoroknál, kik vagy épen nem, vagy nem messze költözködtek 's a' svevuskok között laktak, örökös hercegeket találunk, ha a' gothusok, vandaluskok és burgunduskok' régibb királyaik létét onnan akarnók is megmagyarázni, hogy ezen népeknek a' táborozásokban szükségök volt vezérre. Ha felteszszük, hogy a' svevus szövetség hadi szövetség volt, 's hogy azért ezen nemzeteknek egyes vezéreket kellett választaniok, könnyen általláthatjuk, miért igazgattattak ezek királyok által. Tacitus' tudósítása szerint *) a' napkeleti tengermelléki nemzeteknél a' monarchiai igazgatás határok közé sem igen volt szorítva; a' királyi széket már gazdag aristocraták vették körül 's a' királyok a' népet tetszésök szerint kivetkeztették a' fegyverből. Az utóbbi történetek ezen tudósítást legalább annyiban igazolják, hogy Svécziát, Norvegiát és a' daniai szigeteket sok apró fejedelemségekre feloszolva találjuk. De Caesar' idejében az Alphegyekhez, a' Rhenushoz közelebb lakó svevuskoknál több democratiai szabadság 's egyenlőség volt. Igaz, hogy ezeknek fejedelmei azon szín alatt, hogy az állandó 's maradandó birtok az embereket igen a' polgári foglalatosságokhoz szoktatja 's a' hadakozás' lelkét gyengíti, erősebb 's jobb házak' építésére, 's az által elkényesedésre 's hidegtől szerfeletti félésre alkalmat adhat, 's végre nagyobb birtokok' szerzésére vágyást szülhet, a' miből belső eziva-

*) C. 44. Est apud illos et opibus honos eoque unus imperitat nullis iam exceptionibus non praecario iuris parendi. Nec arma iis apud caeteros Germanos in promiscuo, sed clausa sub custode, et quidem servo. — Ne libertinum quidem armis praeponere regia utilitas est.

kodás 's a' gyengébbeknek a' hatalmasabbak által elnyomatások következhöznek; a' nemzetet az abban megegyezésre tudták birni, hogy a' szántóföldek minden esztendőn felosztattak; mindazáltal ezen felosztásnál nagyon néztek az egyenlőségre, 's magok sem kaptak többet mint egyebek. De Caesarnak ezen egész tudósítása különös, és hihetetlennek látszik lenni, ha csak azt valamelly szüntelen fegyverben lévő határszéeli népről nem értjük a' millyen péld. a' magyar határszéeli katonaság *).

Az éjszaki németek' igazgatásmódja ettől nagyon különbözött 's egészen democratiai volt. Az igazgatás' ezen formájának természete szerint két fő tulajdonságai vagynak: a' minden egyes polgárnak személyére 's vagyónára nézve teljes függetlenség 's a' legfőbb 's törvényhozó hatalomban egyenlő részvétel. A' német mind a' két elsőséget a' legnagyobb mértékben bírta. Minden házatya **) személyére nézve egészen független volt, kivévén, ha függetlenségéről maga lemondott, 's háboruban maga által választott vezér alatt szolgált, 's független minden egyéb törvénytől is, egyéb atótól, mellynek hozásában maga is részt vett. Minden házi atyának udvara ugy szólván egy külön országot tett, mellyben ő határtalan hatalmu úr, király és pap volt ***). Házában a' házi békesség' fenntartása végett minden szükségest felebbi bíróságra hivatkozás nélkül megtett, 's a' maga belátása szerint büntetett. Házi állapotjába avatkozni semmi közkiterjedésű felsőségnek sem volt jusa. Saját birtokára nézve ez csak azon esetben támadhatta meg őtet, ha ő az ország ellen elkövetett valamelly vétékért a' közös békességből kizárattott, 's akkor sem felségi birói hatalom gyakorolta-

*) Caesar de bell. Gall. L. IV. Cap. 22. ut animi aequitate plebem contineant, cum suas quisque opes cum potentissimis aequari videat.

***) vagy a' mint németül nevezettek, minden Wehr és Mann.

***) L. Moesers Osnab. Gesch. I. Rész. 15. lap.

tott, hanem had indítatott ellene. 'S még akkor is a' saxoknál a' ház' atyjának lakhelye olly megsérthetetlenül szent volt, hogy azt fel kellett gyujtani, 's belőle a' vétkeket kikergetni *), hogy vére benne ne ontatnék ki. A' németnek birtoka tökéletes sajátja volt a' nélkül, hogy valaki parancsolhatta, vagy tiltotta volna neki abban így vagy amugy cselekedni. Szabadon eladhatta, elajándékozhatta, vagy eljátszhatta azt. Feleségét áron vette **) meg, 's azért annak szabados bírāja volt ***). Az atyának a' maga gyermekein minden nemzeteknél, hol a' mesterség a' természetet el nem törli, gyakoroltatni szokott jusa, ott hol a' feleség áron vásároltatott portéka, még nagyobb kiterjedést nyer. Ezen okból a' rabszolga is tökéletes sajátja volt 's ha már Tacitusnak azon tudósítása, melly szerint az ur rabszolgáját haragjában büntetetlenül megölhette ****), nem bizonyítaná is azt, hogy annak teljes hatalmu bírāja volt, még is meg lehetne mutatni, hogy ezen jus a' később időkben is folyvást gyakoroltatott. De legnagyobb bizonyosága annak, hogy a' német teljes úr volt házában, és hogy az ország semmi jusát sem gyakorolta annak személyén, abban áll, hogy kiki eladhatta személyét a' játékban is, 's rabszolgájává tehetette annak, a' ki nyertes lett *****). Ezen saját személyén és birtokán való jusra nézve legkisebb különbség sem volt az éjszaki németeknél a' nemesek 's szabad közemberek között. Az ezzel ellenkező állapot minden szabadságot eltörölt,

*) L. Capit. Sat. de a. 797. cap. 8.

**) Tacit. I. Cap. 18.

***) Id. Cap. 19.

****) Id. Cap. 25.

*****) A' romei szabad ember ezt nem tehetette. Ő az ország sajátja volt, melly őtet nem akarta hatalma alól eresztetni, a' mi pedig a' *diminutio capitis* által megtörtént volna.

's a' szabad köz embereket a' nemesek' rabszolgáivá tette volna *).

Tacitus' tudósításai 's a' németek által alkotott országok' első alkotmánya meggyőznek arról, hogy a' főhatalom 's a' törvényhozás az egész nép' kezében volt. Minden fontos dolgot a' nép' gyűlése eleibe kellett vinni, jöllehet Tacitus' szavaiból azt lehet kihozni **) hogy azok a' nemesek által előre elhatározattak. A' gyűlésre a' pap hivta öszve az embereket, az ült elől, az parancsolt csendességet 's annak fenntartására erőszakos eszközökkel is élhetett. A' gyűlésben a' nemesek adták elő annak tárgyait. A' gyűlések rendszerintiek és rendkívüliek voltak; az első új és telehold' alkalmával tartattak, a' másikkak a' pap' öszvehívására, de a' melly nem mindenkor talált enégedelmességet. A' nép által jelentette az előadott dologban megegyezését, hogy fegyverével a' paizshoz csapott; ellenkezését pedig lassu zúgás, vagy nyilvános elégedetlenség által mutatta ki. Ezen népgyűlések voltak az ország ellen elkövetett vétkek felett is a' legfőbb birák, 's a' vidékek' birái is abban választattak.

A' törvény-szolgáltatási rendet 's a' törvény- szolgáltatás' módját a' németeknél a' szabadság-szeretés és életök' módja határozta el. Ők olly tág öszveköttetésben voltak egymással, hogy sajátjaik felett ritkán táma-

---

*) A' mit Caesar mond, azt nem lehet éjszaki Németországról érteni, hanem csak a' sverusokról, 's Tacitusnak azon helye de morib. Germ. Cap. 26. épen azt erősíti a' mit itt mondunk: Agri occupantur ab universis et inter se partiantur. A' hol mindenek mindent magok között elosztanak, ott egy felső biró vagy parancsoló nem határoz el semmit. Az utóbbi idők is ezt bizonyítják. Mert azokban is a' szabad közember a' maga kis allodiumát egyenlő jussal birta, mint a' nemes a' maga nagyobb jószágát.

**) Tacitus I. c. Cap. II. de maioribus rebus omnes consultant, ita tamen ut ea quoque, quorum penes plebem arbitrium est, apud principes pertractentur.

dott per , 's a' mi kevés támadott is, azt hosszas törvénykezések nélkül a' természeti igazság szeretés és egyenesség szerint könnyen meg lehetett itélni. Azt sem hitték ők, hogy az országnak kötelessége vagy jusa volna olyan sérelmeket, mellyeket egyes személy máson ejtett, megboszulni, hanem hogy mindenkire magára kell hagyni az olly esetekben a' maga védelmét vagy boszulását. A' nemzet csak az olly vétkeket büntette meg, mellyek az egésznek kárt tettek. Az illy környülmények között a' maga által választott felső hatalmasságnak sem sok foglalatossága sem nagy hatalma nem volt. Tacitus azt mondja, hogy a' vidék' birái közül mindenik mellé száz ember volt adva, kik őtet vezérelték és tekintetét nevelték. Az illyenekből lettek az utóbb úgy nevezett Schöpfek. Birákká öreg emberek választattak, 's hihető az a' mit némelylek állítanak, hogy ők a' Grau szóból nyertek utóbb Graf nevezetet. A' száz szám arra a' százas törvényszékre emlékeztet, mellyet a' saxok magokkal Britanniába vittek. Bizonyos az, hogy az egyesek' vagy privatusok' pöreinek minden nemei eleikbe vitethettek, de az általok tett elhatározás csak békebirói volt, minthogy végrehajtó hatalommal nem bírtak. Azon felek között mellyek tanácsokat nem követtek, fegyver vetett véget a' pörnek, vagy kettős viadal, vagy familiai háboru által. Mert a' rokonoknak kötelességökben állott a' familiai pert pártolni sőt a' megbántottnak halála után is tovább folytatni. De nem voltak engesztelhetetlenek, 's minden sérelemért, még a' gyilkosságért is meg lehetett őket bizonyos számu marha vagy egyéb ajándék által kérlelni. Mint-hogy a' következő időszakokban a' büntető törvények' természete efféle elégtételben állott, azért ott helyesebb lesz róla szólni. A' pörlekedések' itt leirt mérséklése nagy hasznára szolgált az országnak, mint-hogy, a' mint Tacitus *) igen helyesen megjegyzi, a'

*) Cap. 21. utiliter in publicum, quia periculosiores sunt inimicitiae iuxta libertatem.

határtalan szabadság a' familiai háborúkat veszedelmeské tette. Az a' teljes egyenlőség, mellyet a' németek minden alkalommal fenntartottak, 's mellynél fogva semmiféle függést a' háborún kívül meg nem ismertek, minden egyéb elintézészt, elégtételt vagy büntetést lehetetlenné tett. A' szabad német gondolni sem tudta azt, hogy valakinek, ki vele egyenlő, őtet megkötni, megverni, vagy neki testében vagy életében kárt tenni máskép jusa lehessen, hanem csak ha harczon előbb meggyőzte. Megismerték azt, hogy a' győzödelmesnek jusa van a' meggyőzöttnek életére és halálára, de olly büntető törvényeket nem ismertek, mellyek béke' idején a' bevádoltat olly módon a' biró' kezébe adhatná, mintha ez őtet meggyőzte volna. Azért a' romaiak' büntető törvényei nekik keményebbeknek látszottak lenni, mint a' háború' következései. *) A' gallusok' azon szokása, melly szerint a' halált érdemlő bűnösöket az isteneknek áldozták, hihetőképennét származott, minthogy a' vétkeseknek halálra büntetésében megegyezésre a' népet más módon nem tudták birni. **) Utóbb meg fogjuk jegyezni, hogy még a' háboruban is, hol pedig a' keményebb fenyték szükséges, csak az olly embereknek engedtetett meg valakit testi büntetéssel illetni, kik az istenség' nevében tették a' mit tettek. Minthogy tehát bevett törvény volt a' megbántásért elégtételt mástól nem várni, láthatjuk ebből annak okát, miért jelent meg a' német mindenütt fegyveresen. Ez fegyverét soha sem hagyta el magától, kivált nem az afféle gyűlésekben, mellyek véres csatázásokra igen gyakran adtak alkalmat, t. i. az ország' dolgairól folyó tanácskozásaiban és a' bachanaliákban, mellyeket nagyon szeretett.

Tacitus' jegyzetei a' németek' erkölcseiről, 's polgári állapotjáról rendszerint nagyon helyesek 's iga-

*) Florus L. 4, cap. 12. Vt primum togas et severiora armis iura viderunt, arma duce Arminio corripuit.

**) Caesar de B. G. L. VI. Cap. 16.

zak, 's csak néha nem találja el egyik vagy másik környülménynek igaz okát. Ide tartozik az, midőn azt hiszi, hogy a' németek azért építették házaikat széllal és nem együvé faluba, mivel vagy az építés' mesterségében tudatlanok voltak, vagy a' tűzi veszedelem ellen akarták magokat bátorságba tenni. De az ő hitvány 's fatörzsökökből öszverakott kunyhóik alig birták őket illy nagy vigyázatra, 's azt sem látjuk, hogy kunyhóiknak egymáshoz közelebb helyhezése az építés' mesterségében nagyobb tudományt kívánt volna mint széllal és egymástól távol építése. Egy jeles író *) ezen széllal építésben igen helyesen találja annak bizonyosságát, hogy a' németek az ő tartományaikba nem olly formán mint az olasz és görög gyarmatok 's nem egy vezér alatt mentek be, hanem egymástól egészen függetlenül, sőt minden öszvebeszélés nélkül telepedtek meg úgy a' mint kinek kinek tetszett, 's mindenki annyi földet foglalt el, a' mennyit szüksége vagy telhetetlensége kívánt. De mind a' mellett e' részben még fennmarad az az ellenvetés, hogy a' nemzetnek csak ugyan valami módon kellett ezen országba jönni, 's ezen jövetelt gyarmatképen való beköltözés nélkül nem könnyen lehet gondolni. Talán az által eligazítathatik ezen ellenvetés ha felteszszük, hogy a' germanusok eleinten mindnyájan ide 's tova vándorló nomádok voltak 's mindaddig csapongtak nyugot felé, míg lakatlan földet nem találtak 's egy helyben maradtak, midőn a' Rajna és a' gallusok a' tovább előnyomulást, 's a' sarmaták és vendusok, kik magokat hátok megett fészkelték meg, a' visszamenést nem gátolták. A' minden ház körül találató nagy legelők, úgy látszik, ezt még inkább bizonyítják.

Minthogy azon régi íróknál, kik a' németekről szólnak, igen gyakran előfordul ezen szó *Gau***), kité-

*) Moeser az említett helyen. lap. 5.

**) Gau, melly ezzel a' görög szóval γαῖα rokon, eredetileg tájéket jelent, azután pedig ollyan tájéket tett a'

szik, hogy a' németeknél az általok birt földnek bizonyos felosztása már jó idején helyt talált. A' későbbi idők' özve hasonlítása hihetővé teszi, hogy valamely erdőnek, tónak, legelőnek vagy nádasnak közös használása az egymáshoz közel lakóknál bizonyos egyesületre adott alkalmat, melly egy határhoz tartozandóságnak neveztetetik, 's mellyet a' romai írók pagus szóval fejeznek ki. Hogy a' Gau név már akkor is szokásban volt volna, az nem bizonyíthatatik meg, de még is hihető *), ha bár kicsinyenként annak kiterjedésére nézve többféle változások estek is. Az efféle közös haszonvételnek, melly még ma is egész alsó Saxonhiában 's Westphaliában különbféle formák alatt helyt talál, akkor még szükségesebbnek kellett lenni, mint most, minthogy a' földművelés kevésbé gyakoroltatott, a' sok marhatartás nagy darab tájéket kívánt, 's minthogy ezen közös haszonvétel a' németek' tunyaságával igen megegyezett. Ha a' nemzet eredeti nomád életmódját folytatta volna, úgy egy részének e' vagy ama' tájékból kizárása helyt nem lelhetett volna. De az állandóul egy helyben, vagy egymáshoz közel letelepedésnek szükségképen közelebbi just kellett adni, p. o. egy olly erdőnek haszonvételére nézve, melly mellett a' letelepedőnek vagy a' sorsvetés, vagy régibb megszállás lakhelyet adott. Azonban ezen justól senkit sem foszthatott meg a' ki oda szinte olly közel lakott, mint ő; sőt inkább saját haszna azt tanácsolta neki, hogy azzal magát egyesítse, azoknak a' közös haszonvételből kizárása végett, kik ahhoz annyi just, mint ő, nem tarthattak. Az, ki a' kizáratás után erővel magának akarta a' közös használatot tulajdoní-

---

régi németeknél, melly hadakozásra 's törvénykezésre nézve együvé tartozott. A' romai írók pagus szóval tették ki. Hogy pagus, mint némellyek vélik, megerősített helyet jelentett volna, azt nem lehet megbizonyítani, jóllehet a' régi németeknek alkalmasint voltak megerősített helyeik is.

*) L. Tacit I-e. Cap. 26.

tani, a' határbeli békességet zavarta meg, 's a' határbeliek mindnyájan úgy bántak vele, mint ellenséggel. Ez által az egy határbeliek között a' béke' fenntartása végett még egy másik egyesülés lett szükségessé, hogy mind az egész határ' közös birtoka, mind az azon határbeli egyes emberek' jószága 's élete a' határbeliekhez nem tartozók ellen bátorságba tétessék. A' középidőbeli írók' némelly helyeiből ki lehet hozni, hogy az ilyen egyesület Manniának vagy Manninának neveztetett. *) Ez olly szoros egyesülés volt, hogy sokszor egy határbeliek a' másik határbeliekkel hadakoztak. Mindazáltal másodsor minden egy nemzethez tartozó határbelieknek is mind a' közös kötelesség, mind a' közös haszon tisztökké tette az egész tartományt, mellyet a' nemzet birt, minden más nemzet ellen óthalmazni. — A' nemzet tehát tulajdonképen minden határbelieknek vagy Gau-oknak egyesüléséből állott, melly a' nemzeti gyűlés által alapítatott meg. Ez a' gyűlés 's az azokban tett végzések, tanácskozások, törvényesített szokások 's közös védelemre czélzó rendelések a' nemzet' minden tagjait egymáshoz kapcsolták, 's a' nemzetet egy testté forrasztották össze. Egy másik kapcsa a' nemzetnek a' vallás volt, vagy a' közös isteni tisztelet vagy egy közös szent berek 's kivált a' közös pap, kit békesség' idején egyedül magát lehetett általánosán kiterjedő hatalmu nemzeti tisztviselőnek tartani. **) Ennek hatalma nagy volt, minthogy olyan

*) L. Moeser, az említett helyen lap. 35.

**) Az izlandi papok, mig az izlandusok pogányok maradtak, legfőbb tisztviselőik voltak ezen szabad köztársaságnak, melly norvégiai gyarmatból, és következésképen németekből állott. Ezen papok ültek elől a' gyűlésekben, mellyekben törvények hozattak. A' legjelesebb házakból származtak, 's tisztségök örökségül általszállott gyermekeikre. A' népgyűléseken kívül is ők magyarázták a' törvényeket 's felső hatalmassági hivatalt viseltek. L. C. H. Dreyers Abhandlung von den Isländischen Rechtsbüchern, und den dahin gehörigen Schriften;

nak nézetett, ki által az istenség beszélt. Az országgyűlésen csak az büntetethetett, mivel nem ő, hanem általa az istenség büntetett. Neki volt jusa azon jelenségeket magyarázni, mellyek által akarattját az istenség kinyilatkoztatta, 's úgy élt azon jussal mint hajdan a' görög és romai 's a' közép időben a' keresztyén papok. A' papok azokra, a' kik magokat rendeléseiknek ellenök szegeztek, átkot mondtak. *) Foglalatosságai, 's az a' nagy tisztelet, mellyet irántok az egész nemzet mutatott, eléggé bizonyítják, hogy nemes familiákból kellett lenniök. **) A' nemzeti gyűléseken nem híhető, hogy a' nemzet a' határbeliek' saját dolgaikba avatkozott volna; de igen az, hogy azoknak egymás közötti pörös dolgaiban ítéletet hozott. Egyes személyek' cselekedeteit 's egymás közötti, vagy a' határbeliek ellen elkövetett vétkeiket sem vizsgálta. Az elsőket, mint már láttuk, a' magános boszulásra bizta, a' másikat pedig a' határbeliek' gyűlésére, melly kétség kívül úgy járt el a' dologban, mint most az olly községek, mellyeknek közös haszonvételi földjeik vagynak.

A' németek' hadi dolgainak elrendelése rendkívül nagy befolyásu volt utóbbi polgári állapotjukba. Nálók kiki katona volt, a' mi minden nemzeteknél lenni szo-

---

ezen időszaki írásban: Journal von und für Deutschland, hetedik évi folyamata, VIII. darab lap. 130. A' régi izraéliták' aristocratiájában is a' Jehovah nevében szóló pap kapcsolta össze a' nemzetet. Mózsesnek írott bőv és pontos törvényei a' nemzeti gyűlést ritkábban tették ugyan szükségessé; de még is effélék voltak a' nagy innepeken a' szövetség' sátorában öszvejövések.

*) Tacit. l. c. Cap. VI.

**) Tacitus midőn a' papok' hatalmát leírja, mindenkor általánosan a' német papokról szól. Ezeket sokan Druidáknak szokták hibásan hívni, jóllehet Caesar de B. G. I. VI. világosan azt mondja, hogy a' németeknek nem voltak druidáik 's Tacitus sem nevezi a' papokat sehol is így.

kott, mellyeknek állandó hadi seregeik nincsenek. A' hadiszolgálat tehát náluk igen tiszteltetett 's egyedül maga tartatott szabad emberhez illő foglalatosságnak. Abba a' felnőtt ifju a' nemzeti gyűlésen innepélyesen beavattatott, 's első fegyverei ott adattak neki által. Ő ettől fogva *Mann*-nak neveztetett, melly szó különös értelemben hadviselőt tett 's annyit jelentett mint Wehr vagy utóbb Lanze, 's ha Tacitus' szavait jól értjük *), az atyai hatalom alól felszabadítatott, és arra köteleztetett, hogy kenyerét maga keresse, vagy késéreti sereg' felállítása, vagy késéreti seregbe állása által. **) Ha ezt meg akarjuk érteni, tudnunk kell hogy a' németek kétféleképen folytattak háborút: Heermannia és késéreti sereg által.

A' Heermannia, azaz, az egész fölfegyverkezett nemzet minden védelmező háboruban fegyvert fogott az ellenségnek a' hazából közös erővel kikergetése végett; de bizonyosan cselekedte ezt megtámadó háboruban is, mikor valamelly, az egész nemzeten ejtett sérelmet megboszulni, vagy új lakhelyet fegyverrel keresni kellett. Sokszor több nemzetek állottak öszve egy Heermannia-ba. Efféle szövetség volt kétségkívül az, a' mi a' németeknek Germanus nevet adott; de a' melly történetnek sem idejét sem környülményeit a' történet-

*) Minekutána a' tizenharmadik részben azt mondotta, hogy az ifju fegyverviselővé tétetett, ezt teszi hozzá: ante hoc domus pars videntur, mox reipublicae.

**) Tacitus ugyan ott: Insignis nobilitas, aut magna patrum merita principis dignationem etiam adolescentulis assignant. Ezek vagy új késéreti sereget állítottak fel, vagy az atyjokét vették által. Caeteri robustioribus ac iam pridem approbatis aggregantur. Az ilyenek a' késéreti seregbe állottak ('s az atyai háznál élelmet nem találván, kenyeret másutt kénytelenítettek keresni). Mind a' két rendbelieknek ezt kellett cselekedni: ha a' familia nagyon megszorodván kenyerőket magoknak kellett keresni, mert kenyérkeresésre a' közép időben a' németek' fiatalabb fiainak nem volt más módjok, hanem csak a' pán-czél' vagy a' szerzetes ruha' felvevése.

írás fel nem jegyezte. Talán a' Tangerek' szövetsége adott azon nevezetre alkalmat, kik midőn a' gallusok' elkergetése végett a' Rhenuson általmentek, Tacitus' világos tudósítása szerint magokat germannusoknak hivatták 's a' háboru végével a' Tangeri nevet ismét felvették. Hasonló szövetség volt a' cheruskusoké Heermann *) alatt, továbbá a' francusoké 's egyéb zéi. Midőn illyenképen az egész nemzet, azaz, mi en, valakinek fegyvere és saját birtoka volt, mind a nemes, mind a' szabad közember, hadba ment, akkor közös vezért választott magának, ki hihetőképén eleintén Heerzognak vagy Hertognak hivatott, 's kinek a' romaiak kétségkívül gyakran király nevet adtak, mint-hogy a' barbarusok' minden vezéreit így nevezték. Az egyhatárbeliek formálták a' nagyobb csapatokat, melylyeket a' mai hadimesterség regimenteknek hív; a' familiák pedig a' companiákat. **) A' németek ugyan már születésöknél fogva számot tarthatták a' vezérségre; mindazáltal érdemmel is lehetett rá szert tenni. ***) Az

---

*) Talán Hermann vagy Heermann nem tulajdon hanem olly tiszteletbeli név vala, mellyel a' cheruscusok megtisztelték vezéreiket.

**) Tacit. Cap. 7. Non casus, nec fortuita conglobatio turmam aut cuneum facit, sed familiae et propinquitates. Ez nem egy könnyen történhetett volna, ha az egy határbeliek külön voltak volna válva.

***) L. Tacit. C. 7. — Moeser a' felebb előhözott helyen azt látszik mondani, hogy a' nemesek nem tartoztak semmi Manniához és határbeli osztályhoz is. De ez teljességgel nem hihető, minthogy különben nem lehetne általán látni sem azt, mikép vehettek volna részt a' közös birtokokban, a' mit pedig a' sok marhatartás, a' vadászat, és az élet' egyéb akkori környülményei szükségessé tettek; sem azt mikép maradhatott volna egész határbeli osztályok ellen békekességben. Nem; ez szintén olly lehetetlennek látszik, mint az, ha valamelly hollandi nemes egyik hollandi tartományhoz akarna tartozni. Mert az ország' rendei semmi házi dolgaiban sem védelmezhetnék az illyent.

istenség a' nemzetet késérte a' táborba, vezérlése alatt a' különféle manniák egy nemzeti manniává vagy arimanniává egyesültek 's ennek is a' pap lett hatalommal felruházott feje vagy előljárója. Ez az istenségtől nyervén parancsolatot, a' katonákat megbüntethette, megköztethette 's megverethette, a' mit tenni még egy fővezérnek, vagy a' mint az a' romai, ki után ezt beszéljük, mondja, egy királynak sem volt szabad. Ez is új bizonyosága annak, hogy a' vallás a' német nemzetek' egyesülésének legfontosabb eszköze volt. *)

De ez még inkább kitetszik végre abból, minthogy a' jóslónék, kik magokat istenségtől ihletteknek mondták lenni, millyen a' Brukeri Velleda volt, többféle nemzeteket is öszve tudtak nagy téteményekre kapcsolni, 's tudták az efféle nagy próbákat kormányozni, folytatni 's elvégezni. Azonban az egész nemzet nem mindenkor vett részt a' háboruban 's ez sokszor csak a' késéreti sereg által viseltetett. A' nemesek t. i. tudván melly igen szeretik honfiaik a' fegyvert, arra birták ezeket hogy hadfolytatás végett szolgálatjokba léptek. Az illy sereg késéretnek neveztetett, 's midőn Tacitus irt, ezen intézet már tökéletesen fennállott. A' fiatal emberek, kik fegyverviselőkké tétettek, 's nyugtalanok voltak megmutatni, hogy ők a' fegyvert, melly reájok ruháztatott, megérdemlették 's az ifjabb fiak és testvérek, kik az atyai háznál élelmökre módot nem láttak, valamelly hires nemesnek vezérlése alá adták magokat, 's azzal együtt vagy olyan szomszédokat, kikre a' nemzetnek neheztelni oka

**) L. Tacit. Cap. 7. Caeterum neque animadvertere, neque vincere, ne verberare quidem, nisi sacerdotibus permissum, non quasi in poenam, nec ducis iusta, sed velut Deo imperante, quem adesse bellantibus credunt; effigiesque et signa quaedam detracta lucis in proelium ferunt. Melly igen érezte légyen Tacitus ennek következéseit, kitetszik a' 39dik részből: eoque, ugy mond, omnis superstitio respicit tanquam inde initio gentis, ibi regnator omnium deus, caetera subiecta atque parentia.

volt, megtámadtak, vagy valamelly hadakozó frígyes népnek, melly őket a' hadakozásra sokszor felszólította, segítségére mentek. Az ilyen késéreti sereg' feje nagy hadvezéri hatalmat gyakorlott rajta. Ő osztotta ki a' tisztségeket, 's azért késérei versent igyekeztek neki tetszeni. Kötelelességeik iránta felette szorosak voltak, úgy, hogy egész életökre gyalázatosakká tették magokat, ha azon ütközetből mellyben az elesett, visszamentek. A' vezér megeskette a' késérei seregeket, hogy hozzá hívek lesznek, érette 's életéért mindenkor harcolnak, 's az ő dicsőségét a' magokénak nézik. A' vezérek, úgymond Tacitus, a' győzdelemért harcolnak, a' késéreti sereg pedig a' vezérért. De ezen író mindenütt nagy dicsérettel szól a' késéreti seregnak mind vitézségéről, mind nagy számáról. Hihető, hogy eleinten eloszlottak, midőn valamelly táborozásnak vége lett. De Tacitus' korában a' nemesek őket békesség' idején is együtt tartották. A' nagy számu késéreti sereg a' nemeseknek hatalmat és méltóságot adott 's had és veszedelem' idején védelmökre, béke' idején pedig dicsőségökre szolgált. Azért ajándékokat osztogattak ki közöttök, egy hadi paripát 's győzödelmes vérengző dárdát. Gazdagon meg is vendéglettek őket, vagy inkább 's általában élelmökről is gondoskodtak. A' vezérek megbirták ezen költséget részint a' préda' nagyobb részéből, mellyet a' haditörvény nekik ítelt, részint és főképen azon fizetésekből vagy segéd pénzekből, mellyeket az őket segítségül hívó nemzetektől kaptak, rész szerint az ajándékokból, mellyekkel saját nemzetök kedveskedett. Az utolsókat megtiszteltetés gyanánt vették el, de olly felesek voltak azok, hogy élelmök is kikerült. A' nemzet ugyan azért volt olly kész őket gazdagon megajándékozni, mivel az ilyen hadakozásra mindenkor kész sereg által róla sok veszedelem elhárítatott, 's az arimannia ritkábban kényszeríteték fegyvert fogni. Mindazáltal még is csodálni lehet, hogy ezen egyes privatusoktól függő, együttlévő, 's bizonyos tekintet-

ben állandó hadinépet formáló késéreti seregeket nem csak igen veszedelmeseknek nem tartotta, hanem még segítette is. Mert helyes megjegyzése az egy újabb írónak, hogy semmi sem lehetett a' szabadságra nézve ezeknél veszedelmesebb. Azon hadiseregek, mellyekkel Sulla és Caesar a' romai köztársaság' alkotmányát lerontották, nagyon hasonlítottak ezekhez. Azonban bizonyos az, hogy a' gazdagság által meghódoltatott romai optimatesek és a' semmikép meg nem győzött németek között a' különbség nagy volt; 's azon kívül ezen késéreti seregek azoknak, kik ellen a' nemesnek őket fordítani kellett volna, ifjabb fiaikból 's testvéreikből állottak. Roma' elnyomóinak seregei pedig nagyrészt olyan olaszországiakból, kik a' fővárost gyűlölték, 's olyan tartománybeliekből, kiknek mindegy volt, akármelly polgári alkotmány alatt viseljék jármokat. Mind a' mellett is ez által csakugyan a' németek' igazgatás-módjába sok aristocratia csuszott be, melly utóbb mindig növekedett, úgy hogy a' nemes származásu szabadok a' szabad közembereket végre egészen elnyomták 's késéreti seregeikbe állani kényszerítették, mint ezt annak idejében el fogjuk beszélni.

A' német nemzeteknek a' romaiak ellen viselt háborui nagy részint bizonyosan késéreti sereg által folytattattak; sőt ha meggondoljuk, melly nehéz volt a' nemzeti arimanniát az ország' határán túl menésre birni, feltehetjük, hogy a' romai birodalomba beütések 's a' Rhenuson és Dunán általmenések mindenkor csak késéreti seregek által történtek. Talán Ariovist csupán ilyen sereg' vezére volt; Hengst és Horst, 's az utánok Britanniába menő egyes csapatok' vezérei világosan olyanok voltak. Itt még csak azt hozzuk elő, hogy a' németek gyűlölték ugyan a' fallal kerített városokat; de még is bizonyos, hogy jelesebb nemeseiknek voltak erősségeik, mellyekből magokat védelmezték, de ezen erősségek alkalmasint csak földből hányt sánczokból 's különbféle fa vagy hasogatvány kerítésekből álltak. Mert házaik' építésének módjából azt lehet kihozni,

hogy kőből nem tudtak falat csinálni, 's a' mennyire tudjuk, arra sincs bizonyosság hogy a' legrégibb caledoniaiak' mesterségét, melly szerint ezek tüzzel olvasztott kőből készítettek falakat, értették volna. *) Egyébiránt mindenik német nép a' hadakozásnak különféle neveit gyakorolta, mellyek közül Tacitus többet említ. Így a' cattus nagyon rendszeresen 's inkább gyalog harczolt; a' tenkterek különösen jó lovas katonák voltak, a' svevusok is sok lovas katonákkal bírtak. — Reményljük hogy olvasóink meggondolván melly nagy befolyással volt a' régi németek' hadi állapota az általok alapított országok' polgári alkotmányára, nem fogják azt a' mit mondtunk felesleg hosszasan tartani.

Azon népek, mellyek a' nyugoti császárságot lerontották 's annak tartományait magok között felosztották, egy törzsökből származtak; mindnyájan németek voltak. Elégséges ok nélkül csodálkoznak tehát némelly írók azon, hogy az általok felállított különféle országok' belső mineműségében olly nagy hasonlatosság legyen. Maga ezen hasonlatosság meggyőzhetetű volna őket arról, hogy azoknak lakosai egy népből eredtek. Mert eleintén mindnyájan sokat megtartottak azon régi erkölcsökből, szokásokból 's intézetekből, mellyek Németország' erdeiben tulajdonaik voltak. De az általok elfoglalt 's lakott tartományok'

---

*) A' régi scotiai vár - és klastrom - omladványok' leírása és képeken előadása, mellynek illyen czíme van: *Picturesque antiquities of Scotland*, by Adam Cardonell, Lond. 1787. A' második darab eleibe tett előbeszédben azt mondja, hogy Scotiában a' legrégibb várak' romjai olly kőfalakkal vagynak körülkerítve, mellyek tűz által összeolvastott kőből állanak. Ezen összeolvastott kőnemet az angolok *plunbpudding rock*nak nevezik. Némelly kövek egészen üvegforma mázzal vagynak bevonva, mások legalább úgy megégve, hogy összeveragadó massát formálnak. Ezen kőfalak sok helyen nagyon magasak és vastagok.

helyzeti különbsége 's azon miveltség, mellyet nekik az idő, a' vallás, a' lassanként szaporodó ismeretek 's a' romaiak' példája 's tanítása adtak; olly módosításokat 's változásokat okoztak, hogy a' később időkben csak az találja meg nálok a' német erkölcsöket, ki polgári állapotjok' első eredetéig visszamegyen.

Hogy ezt illő gondossággal tehessük, legelsőben azon különféle karzatokra kell tekintetet vetnünk, mellyek a' német nemzeteknél már a' romai birtokba beütésökkor helyet találtak. A' hódoltató nemzet vele vitte feleségeit, gyermekeit 's minden házi népét; következképpen szabadokból és nemszabadokból állott.

A' szabadok közé tartozott a' nemes, a' szabad közember és a' felszabadított. Az első már a' régi lakhelyeken is jeles elsőségekkel birt, mellyekre legnagyobb részint háborúban tett szert, 's mellyeket a' romaiak meghódoltatáskori hosszas háboru még inkább megszorított. Mert ebben ő nagyobb részt vett, 's szerencsés kimenetelét nagyobb mértékben eszközölte, mint a' szabad közember, mivelhogy olly késéreti sergnek volt vezére, melly az ő kedvéért 's az ő hasznára hadakozott. Azonban ezen elsőségek nem olyanok voltak, hogy a' szabad közembert a' szabadsággal élésben gátolták vagy a' nemesektől függővé tették volna, valamint az angol köz polgár sem függ a' Lordtól, ha bár ezrendszerint az ország' védelmére többet fizet, a' törvényhozásban személyesen részt vesz, a' királynak született tanácsosa, több tiszteletben részesül 's nagyobb ranggal 's több titulusokkal bir is. A' felszabadítottnak állapotja, ha a' szerint itélünk, a' mint azt Tacitus az első időkben leírja, kevesebb fontosságú volt; de annak igaz mineműségét alig határozhatjuk meg bizonyosan, minthogy ugy látszik a' felszabadító ur' tetszésétől függött, millyen állapotba akarta rabszolgáját helyhezni.

A' nemszabadoknál nagyobb volt a' különbség. Ezekhez t. i. először mind azok számláltattak, kik a'

késéreti sereget formáltak, másodsor pedig minden rabszolgák.

A' katonák, kikből a' késéreti sereg állott, önkényes nemszabadok voltak. Szabad szülektől származtak, de kenyér és becsület-keresés végett szolgálatba lépven függökké lettek. Azonban ezen szolgálatra nem kötelezték magokat örökösen, 's valamint vezérek tetszése szerint elbocsáthatta őket a' szolgálatból, úgy ők is tetszésök szerint kívánhatták az elbocsátást, melly által a' szabad emberek' állapotjára 's vezérekkel egyenlőségre visszaléptek. A' rabszolga sajátja volt urának 's felszabadítása ettől függött. A' nemzet' ezen különféle karzatai, mellyekhez a' rabszolgák nem számlálthatatnak, a' meghódoltatott tartományokat elfoglalták 's magok között felosztották. A' barbarus nemzetteknek nem lehet egyéb okok a' hódoltatásra, mint az elfoglalt tartományokban lakhatni. A' németek barbarusok voltak, azért nem is úgy cselekedtek mint a' régiség' jó rendelkezésű országai, vagy a' mostani fejedelmek, kik a' meghódoltatott tartományokat az ország' sajátjává teszik, 's csak általában fordítják hódoltató alattvalóik' javára, 's nem osztják fel egyes alattvalóik között. *) A' németek elhagyták előbbeni lakhelyeiket; meg akartak azoktól válni, a' végre hogy új országokban telepedjenek meg, 's azért szükségképen fel kellett ezeket magok között osztaniok. Minthogy közülök kiki karjával segített hódoltatni, kinek kinek volt jusa a' nyereségből is részt kívánni. De egy felől eléggé érezték, hogy nem mindenik fordított egyenlő erőt a' hódoltatásra, 's következképen nem is kívánhat egyenlő részt a' nyereségből, másfelől régi haditörvényeik által is a' préda' egyenetlen felosztására voltak szoktatva. Mert a' mi az elsőt illeti a' szemmel-

*) A' romaiak eleinten gyakran épen illy veszedelmes módon hadakoztak; a' közel fekvő városok' lakosait kiirtották vagy Romába vitték, 's országok' tagjaivá tették. Utóbb az üresen maradott tartományokba és városokba gyarmatokat küldöttek.

látás mutatta, hogy a' nemes egy késéreti sereg' vezére lévén száz karral többet tett az ország' meghódoltatása végett, mint a' szabad közember, ki késéreti sereg nélkül harczolt. Már a' világos méltánysággal is megegyezett tehát, hogy nagyobb részt kívánjon és nyerjen, mint a' közember. De továbbá a' nemzetnek is szívéen feküdt az, hogy késéreti seregét ne oszlassa el, hanem együtt tartsa, 's neki kenyeret adjon. Mert ha az számba nem vétetik is, hogy a' késéreti seregbeli katonák efféle eltartás nélkül mint ifjabb fiak atyjaiknak és testvéreiknek terhökre lettek volna, az ország' védelmezésének bevett 's nagy könnyebbséget szerző módja is azt javasolta, hogy együtt maradjanak. Ezen okból tehát minden nemesnek olly terjedelmű föld adatott, a' mennyit késéreti serege' eltartására szükségesnek gondolt lenni. Továbbá másodszer ez a' haditörvénynyel is egészen megegyezett, melly a' zsákmányt ugyan minden harczolók között felosztatni rendelte; de a' vezéreknek nagyobb osztályrészt engedett; a' meghódoltatott tartományok pedig nem nézethettek máskép mint hadi zsákmányoknak. *) Az új birtokosok tehát majd kisebb majd nagyobb osztályrészt kaptak, 's mindjárt eleinten különbség volt közöttök a' gazdagságra és hatalomra nézve. De a' mód, mellyel osztályrészeiket birták, egészen egyenlő volt, 's erre nézve megtartották azon egyenlő 's határtalan jusaikat, mellyeknek képzeteit erdeikből magokkal oda vitték. Melly széles terjedelműek voltak legyen ezen jusok, már az elébbi szakaszban megjegyeztük. A' Galliába, Italiába 's Hispaniába beköltözött német új birtokai határtalan urának tartotta magát. Vagyona, így szól

*) Hogy a' német hódoltató nemzetek általában ekkép jártak el a' dologban, azt az irók igen sok helyeken bizonyítják. De nem illy figyelmesek 's ügyesek annak elbeszélésében, millyen módosításokat 's kivételeket okoztak e' részben a' nép' külön törvényei és szokásai, a' meghódoltatás' hamarsága, a' helybeli környülmények stb.

egy jeles író, *) fekvő jószágai, eselédjei 's nyájai kicsinyben úgy szólván egy külön törvényhatóságot tettek. Nem csak szabadon bánhatott velök, eladhatta, elajándékozhatta 's örökségül hagyhatta azokat, hanem birtokában semmi urat és bírót sem ismert, mint magát, senki rendelkezésétől nem függött, 's ezen sajátjára nézve csupán azon nemzeti kötelességei voltak, melylyeket a' közgyűléseken a' nemzet' minden egyéb tagjai is magokra vállaltak. Ezen kötelességek alig állottak egyébből, mint a' miket a' hadra felszólítás magával hozott. Az illy szabad birtokot az ezen időbeli írók allodiumnak nevezik. Azok, kiknek kezökön ez volt, a' földbirtokosok, tették tulajdonképen az ország' polgárait.

A' nemesek a' romai tartományok' meghódoltatása után nem bocsátották el késéreti seregeiket a' szolgálatból. A' romaiakkal 's a' szomszéd nemzetekkel hadakozás ritkán szakadt félbe 's azokban szükség volt katonákra. A' nemesek régtől fogva hozzá szoktak a' késéreti sereg által magoknak gazdagságot 's becsületet szerezni; 's annak együtt tartása felette erős gyámola volt tekintetöknek a' nép előtt, 's végre lehetetlen lett volna nekik, mikor megbántattak, elégtételt szerezni 's magokat a' megtámadások ellen védelmezni, hacsak a' késéreti sereg' elbocsátása közös végzés által mindeneknek, még a' királynak is kötelességgé nem tétetett volna. Különben is már most olly kedvező helyzetben voltak, hogy hű katonáikat eléggé megjutalmazhatták, minthogy az osztályukba jutott föld saját familiájokra nézve felettébb sok lett volna, ha a' nemzet a' nemesnek azon kötelességét is, hogy késéreti sereget tartson, tekintetbe nem vette volna. Késéreti seregeiknek tehát ezen földeknek egy részét általadták, de csak haszonvételre 's csak addig, míg azok nálók hadi szolgálatban maradtak. Ez a' feudumok' vagy fel-

*) L. Nachricht von dem Geschlechte von Schlieben.

tételek alatt lekötött jószágok' igaz eredete. Ezen jószágok azon első írónknál, kik rólok emlékeznek, kiknek munkáik, mint minden akkori könyvek, deák nyelven vagynak írva, beneficium, honos, fiscale 's az utánok következőknél feudum szókkal jegyeztetnek; azok pedig, kik illyeket birnak, vassi, vasalli, fideles, antrustiones, iuniores és emberek' nevével neveztetnek. Az efféle lekötött jószág' használásának általengedése tehát eredetiképen ezen időkben katonai zsold volt, mellyet a' katona visszaadott, ha a' nemes vezérnek szolgálatjából kilépett, 's a' vezér tőle elvett, ha őtet a' szolgálatból elbocsátotta. Míg a' vazallus ezen szolgálatban volt, addig megszűnt szabad ember lenni; nem vett részt a' szabadok' jusaiban 's úgy nézetett mint mástól függő, ha születésére nézve még olly nemes volt is. De minden jusaiba visszalépett, mihelyt a' szolgálatból kiállott, 's vezére' késéreti seregéhez nem tartozott. Ezen utolsót dominusnak és seniornak hívták, 's a' senior szó adott a' deák nyelvből származott új nyelvekben alkalmat a' Sennor, Seigneur, Signore nevezetekre. Itt megállapodunk, 's minekelőtte az allodiumok' és vasallusok' utóbbi változásairól szólnánk, a' többi lakosok' állapotját vesszük vizsgálóra. *)

*) A' beneficium nevezet az öt első századbéli deák írónknál ugyan ollyan értelemben fordul elő, millyenben itt vétezik. Már a' romai császárok is t. i. adtak katonáiknak földeket 's jószágokat, jutalom vagy zsold gyanánt szolgálatjokért. Hygenus in libr. de limit. agrorum így szól: si qua beneficia concessa et assignata coloniae fuerint, in libro beneficiorum adscribimus; és Augustinus: in vigilia pentecostes notum est, quod milites seculi beneficia temporalia a temporalibus dominis accepturi, prius militaribus sacramentis obligantur et dominis suis fidem se servaturos profitentur. Az ideig lekötött jószág' ura senior név alatt fordul elő a' legrégebb oklevelekben p. o. In Can. 6. Concil. Compendiensis an. 757. accipere beneficium a Seniore suo. A' feudum szó hihetőképen ezen szó-

A' romai birodalomba költözött német németek rabszolgákat is vittek magokkal. Hazájokban ezekkel szokták a' földmívelést gyakoroltatni. Győzödelmeik sem kevélységöket, sem a' munkától idegenkedésöket nem gyengíthették meg. A' nagy kiterjedésü már mivelt fekvő jószágok a' rabszolgákra bizattak további mivelés végett. Ezen emberek' állapotja nem lehetett mindenütt egyenlő, mint-hogy egészen uraik' hatalmában voltak, kik közül kiki a' szerint alkalmazta sorsokat, mint saját tetszése, okossága, haszna 's keményebb vagy szelidebb gondolkozásmódja javasolta. Azért jó idején nagy különbség talált helyet a' jobbágyok' állapotja 's ezen állapotnak módosítása között. Innét következett az, hogy ők utóbb sokféle nevet kaptak; sokféle környülményekbe jutottak, 's némellyek közülök még legfőbb tisztségekre is emelkedtek. Alább bővebben szólhatunk rólok.

Habár a' németek' fegyverei a' romai tartományokba beütéskor szörnyü sok embert megemésztettek is, 's habár a' pusztításaikból származott szükség, 's ennek mindenkori késérői a' ragadó nyavalyák, a' régi lakosok közül sokakat vagy meghalni vagy elfutni kényszerítettek is, még sem irtattak ki ezek mindnyájan. Sokan közülök megadták magokat a' győzödelmeseknek, kik prédával eltelve 's a' lakosokból kiürült földre elegendő új lakosokat nem találván, megunták a' vért ok nélkül ontani. Ezek tehát, azokat kik magokat megadták, elfogadák, és sok régi lakosok az új országnak tagjaivá levének.

Azt ugyan nehéz meghatározni, millyen állapotjok lett legyen ekkor ezeknek; de az többfélekép kitetszik, hogy nagy részint ugyan adót fizetni kénysze-

---

tól származik: fides. Muratori in Antiquitatibus medii ae vi Vol. I. 594. azt állítja, hogy a' ildik század előtt egy oklevélben sem fordul elő 's azok mellett, a' kik annak régibb oklevelekben előfordulását állítják, nincsenek elegendő bizonyságok. A' Vassus 's Vasallus nevezeteket ezen gothus szótól Vas, Gwas, melly szolgát jelent, szokták származtatni.

rítettek, úgy hogy ezen idők' értelme szerint nemszabadok voltak, 's vagy a' királynak, vagy valamely fő nemesnek, kinek jószágán laktak, jobbágysai közé tartoztak; de némelyek közülök bizonyosan egészen szabadok maradtak. Ezt már abból is lehet látni, mint-hogy azon romaiaknak, kik kivánták, megengedetett a' romai törvények szerinti ítéltetés. Ez világos bizony-sága a' szabadságnak; mert a' jobbágy vagy nemszabad mindenkor az ura' törvénye alá volt vetve. Hihető, hogy Galliában, Hispaniában és Italiában sok nagy birtokosok a' győzelmekkel, úgy a' mint lehetett, külön léptek egyességre, melly által fekvő józásaik' birtokában így vagy úgy megmaradtak. Birtokot pedig szabadság nélkül ezen időkben nem lehet gondolni. *)

A' németek által a' keleti és déli Európában alapított új országok' különféle karzatainak ezen leírása szükséges, ha eleinteni igazgatások' módját jól 's helyesen meg akarjuk érteni. Azok összezavarják az időket, kik náluk mindjárt eleinten feudumos rendszert

*) Egy írónak világos bizonyítása megerősíti ezt. Orosius Hist. L. VII. Cap. 41. így szól: *Quamquam et post hoc quoque Barbari continuo execrati gladios suos, ad aratra conversi sunt, residuosque Romanos ut socios modo et amicos fovent, ut inveniantur iam inter eos quidam Romani, qui malint inter Barbaros pauperem libertatem, quam inter Romanos tributariam sollicitudinem sustinere.* A' burgundusokról még világosabban szól Cap. 32.; 's Marius Aventinus' krónikájában a' 456. esztendőre ez van: *Burgundiones terras cum Gallicis Senatoribus dividerunt.* A' Senator név alatt itt nem lehet másokat érteni, mint a' seniorokat. De e' részben is nagy különbözőség talált helyet a' különféle nemzetek között. A' burgundusok, valamint a' nyugoti gothusok is, egy ideig alattvalóik voltak a' romaiaknak; a' francusok, vandalusok stb. seha sem. Igen nagyon hihető, hogy a' régi lakosok a' két elsőbbek alatt sokkal könnyebben tehettek szert szerencsés sorsra mint az utóbb említettek alatt. A' nemszabadok' állapotját uraik' különböző gondolkozás - módja is különbözővé tehetta.

vélnek találni. Eleinteni igazgatás-módjok attól egészen különbözött. Azt leghelyesebben a' karok' alldialis szabadsága' rendszerének lehet nevezni.

A' legfőbb és törvényhozó hatalom t. i. az alldialis földek' szabad birtokosainak kezében maradt, mint a' kiköltözés előtt volt. Ezek e' végre az országgyűléseken öszvegyültek, 's a' királyok és főembereik által előadott tárgyak iránt, vagy megegyezéseket, vagy ellenkezéseket tetszésök szerint kinyilatkoztatták. Minthogy már ekkor irni tudó tagok is voltak közöttök, nem csak az ezen nemzeti gyűléseken tett végzéseket kezdték feljegyezni, hanem régi szokásbeli törvényeiket is írásba tették; 's minthogy szerencsére ezen gyűjteményeknek nagy része fennmaradt, az nem kevéssé segíti polgári állapotjuk' megismerhetését. Minden szabad földbirtokosnak volt helye és szava *) ezen gyűlésben, nem csupán a' nemeseknek; ha szintén a' dolog' természete mutatja is, hogy ezen utóbbiaknak nagyobb befolyásoknak kellett lenni. Ezen országgyűlések a' különböző nemzeteknél különböző nevek alatt fordulnak elő. A' frankok azokat martiusi és maiusi mezőknek hívták, minthogy ezen hónapokban, 's a' szabad mezőn tartattak; a' longobardusoknál hasonló okból roncali mezőknek nevezettek, minthogy Roncaglia városa mellett volt a' gyűlés' helye. Az angelsaxoknál Witrenagemot nevet viseltek ezen szóktól Wit, bölcs, és gemot, összejövetel. Hihetőképen a' nyugoti gothusoknál curiáknak hívtak, 's onnét származott utóbb a' Cortes név. Az

*) Möser ur, munkája első részében a' 45d. lapon azt hiszi, hogy ezt nem lehet az igen kevés földek' birtokosairól érteni. De igen nehéz volt volna meghatározni a' kevés földnek azon mennyiségét, mellynél a' szavazás' jusának meg kellett volna szünni. Igaz, hogy Angliában a' parlament' választásakor mind a' választókra mind a' választhatókra nézve, ez az eset van. De ott a' nevek' feljegyzésekor mind a' bizonyítás, mind a' megczáfolás sokkal is könnyebb és még is nehéz.

oklevelekben concilia és placita nevek alatt jönnek elő; a' gyűlés' helye pedig Mallus *) név alatt. A' régi szokás, melly szerint a' jóváhagyás vagy ellenmondás a' fegyvercsattogtatás vagy kiáltozás által jelentetett ki, megmaradott. Az egyes Gau-oknak, pagusoknak és vidékeknek dietináik, vagy különös gyűléseik voltak az őket külön illető dolgok' elintézése végett **).

A' szünet nélkül tartó háborúk, mellyeket a' német nemzetek új lakhelyeiknek elfoglalása előtt és után folytattak, kicsinyenként reá szoktatták őket az állandó vezérnek eltérésére. Ha ezt egy Alarich', Gense-rich', Wallia', Chlodowig' vagy Dieterich' hadi szerencséje követte, nagy volt tekintete 's hatalma, és sokat merészelhetett tenni, a' mi az őtet megelőzőt, vagy őutána következett vezéreknél mind országokat, mind élteket veszedelmeztette volna. A' kevesebbé vitéz, vagy szerencsés vezér azonnal megvetés' tárgyává lett egy olly népnél, melly a' hadon kívül más mértékét nem ismerte a' nagyságnak ***). De eme'

*) Ezen régi német szótól: Mahl, jel, kijelelt, meghatározott hely.

**) A' német történetíróknál 's publicistáknál tökéletesen ismeretes dolog az, hogy a' németek, valamint eleinten minden általok alkotott országok is semmi egyéb legfelsőbb hatalmat a' nemzeti gyűléseken kívül nem ismertek; azért úgy hittem, hogy méltán kihagyhatom azon bizonyosságokat, mellyekkel Robertson a' 37d. jegyzésben azokat megczáfolja, kik a' francusok' első polgári alkotmányáról ellenkezőt állítanak. A' dologról tökéletesen meggyőződik akárki, ha csak középszerűen ismeri is az ezen időszakos irókat. A' francok' országgyűléseiről sok helyek össze vagynak szedve a' Robertson által is említett Sorberus' munkájában. Io. Iac. Sorberi commentat. de comiciis veterum Germanorum antiquis. Ienae 1755—49. Vol. I. et II. 4to. Több irókat ezen tárgyról előszámlál Hummel. L. Hummel's Bibliothek der deutsch. Alterthümer. I. 257 és 276.

***) Az olly vezérnek, kit egy szabad, kevesé kimivelt, 's engedelmességre szoros törvények által nem kényszerített

nagy emberek 's azoknak vezérlésökből tapasztalt hasznok reá szoktatták őket állandó fők alatt lenni, 's ha parancsolatjaiknak nem is, legalább tanácslásaiknak engedni. Ez által minden országok határozott hatalmu monarchiákká váltak, 's erősebb kormányzási rendszert nyertek, mint az volt, melly őket elébbeni lakhelyeikben egy nemzetté összekapcsolta. A' német nemzetek imént említett vezérei némelly értelmes 's éles látásu romaiak' tanácsát 's útmutatását követték, kiknek neveit a' történetírás fennmarasztotta. Ezek tanították őket arra a' mesterségre, miképen lehessen alattvalóikat béke' idején céljaik' előmozdítására birni, 's ezek vetették meg az uj országgalkotmánynak alapját, mellyekbe tagadhatatlanul a' romaiak' intézeteiből is valamit elegyítettek. Ezen első fejedelmek' hatalma bizonyosan igen kétséges volt, 's némelly újabb, kivált franczia írók' hizelkedésére, kik örömet azt akarnák elhíttetni, hogy a' nyugoti nemzetek mindenkor csendesen engedtek despotáknak, már ma egy történetíró sem hallgat. Azonban az ezen időbeli országok' belső történetei mindenkor abból szoktak ál-

---

nép választ, nem csak kitetsző nagy talentomu, okosságu 's állhatatosságu embernek, hanem szerencsés hadviselőnek is kell lenni, ha az olyan polgártársain nyomosan uralkodni akar, kiknek engedetlensége, haszna 's féltékenységé ellen mindenkor kénytelen harczolni, minekelőtte céljait az ellenségén elérheti. Melly sok függjön az illy helyzetben magától a' személytől, azt a' mi időnkben Washington' példájából láthatjuk, ha őtet azokkal összehasonlítjuk, kik hasonló dolgok' véghez vitelére a' hollandiak és brabantiak által tétettek vezérekké. Ezen jegyzés felvilágosítja azt a' különbséget, mellyet azon egy nemzet' királyainak hatalmára nézve ezen időszakaszban találunk. Az olly király, ki magában kormányzói okosságot 's vitézséget egyesített, annyira megnyerte a' nép' bizodalját 's hozzá ragaszkodását, hogy mindent könnyen véghez vihetett, 's ha nemzeti gyűlésen vagy az országban valamelly felekezet ellene 's hatalmaskodása ellen támadott is, azt könnyen elnyomható.

lani, a' miből a' korlátolt hatalmu kormányok' története állanak, tudnillik annak előszámlálásából, mikép viaskodtak szünet nélkül a' nemzetek és fejedelmek a' szabadságért és hataloméért egymással, változó szerencsével ugyan, de még is úgy, hogy a' királyok sok lépéseket tettek hatalmuk' nevelésére.

Ezen királyok mindnyájan választottak; mindazáltal sok nemzetek, a' mi már a' régibb időkben is történni szokott, a' választásban nem könnyen távoztak el attól a' familiától, mellyet egyszer a' királyi székre emeltek, p. o. a' keleti gothusok, francusok és burgundusok. Mindazáltal még Pipin szükségesnek tartotta új alattvalóit megesketni, hogy házától a' királyi méltóságot nem fogják elvenni *). Más nemzetek nem maradtak az uralkodói ház mellett. Így cselekedtek a' nyugoti gothusok és longobardusok. A' több vezérekhez szokott, 's több nemzetekből öszveolvadt francusoknál szokásban volt az országot több fiak között felosztani. Ezen királyok' foglalatosságai meg voltak határozva. A' nemzetet az ország' gyűléseire ők hívták össze, 's ők adták elő azoknak tárgyait; de csak a' nép' akaratja végzett 's csinált törvényt, mellynek külső formája 's kifejezése a' nép' legfőbb hatalmát mindenkor kijelenti, még pedig épen nem az irónak

---

*) Így beszéli egy régi író Boucquetnél. L. Boucquet Recueil des histor. T. V. l. 9. Minekutána Pipin per auctoritatem Papae et unitionem sancti chrismatis et electionem omnium Francorum a' királyi székre emeltetett, az esküvés' formája is meghatározottatott: ut nunquam de alterius lumbis regem in aevo praesumant eligere. Igaz, hogy Pipin csak azért élt ilyen vigyázással, mivel attól félt, hogy a' francusok vissza találnának térni a' merovingi házhoz, melly iránt mind a' mellett is, hogy annak tagjai semmire kellők voltak, olly nagy tisztelettel viseltettek, mint a' törökök az Ozmán' háza iránt. Ők nem egyedül voltak a' németek között, kik ezt cselekedték. Procopius Hist. Goth. L. II. azt beszéli a' herulusokról, hogy midőn királyi familiájokból kifogytak, a' svecusokhoz küldöttek annak egy ivadékaért.

szabad tetszése szerint, hanem egészen azon okokból, melyekből a' romaiak ezen szókat: a' nép és a' senatus parancsolják, törvényeik' elejébe tették *). A' szabad allodialis jószágok' birtokosainak sajátjokban gyakorlott nagy terjedelmű hatalmok mellett a' királyok csak keskeny határu végre hajtó hatalommal bírtak, és sok alattvalóik eléggé erősek voltak a' végrehajtást gátolni. A' nemzet nem mindenkor segítette neki az engedetlen tagokat a' törvények iránti engedelmségre kényszeríteni, jóllehet maga hozta azokat. Mert nagyon félt egy olly rendszabásnak előmozdítója lenni, melyel fejedelme' hatalmát öregbíthetné, valamelly polgártársának határtalan szabadságát megsérthetné, annak egyéb esetekben a' király' hatalmaskodása ellen kikelő bátorságát gyengíthetné, vagy azt arra bírhatná, hogy azon esetben, ha a' nemzetet hasonló engedetlenség' vádjá érné, magát a' királylyal a' nemzet' elnyomása végett egyesítse, mint ez most az ő megbüntetése végett azzal egyet értett. Ugyan ez az eset adta magát elő akkor is, mikor a' király birói hatalmát gyakorolta; ritkán tehetett egyebet, mint a' mit a' békebirák tesznek. Az a' felekezett, melyet vétkesnek ítélt lenni, nem gondolt ítéletével, nem adta meg ellenfelének a' kívánt elégtételt, 's legfelebb

---

*) L. Georgisch in Corp. Iur. Germ. p. 2. és Eccardi Edit. Leg. Saliae et Ripua. caet. p. 4. dictaverunt salicam legem proceres ipsius gentis, qui tunc temporis apud eandem erant rectores. Sunt autem electi de pluribus viri quatuor his nominibus: Wisogast et o. qui per tres Mallos convenientes omnes causarum origines — tractatus de singulis iudicium decreverunt. 'S az előbeszédnek végén (L. Georgisch p. 6. Eccard. p. 9.): Hoc decretum est apud regem et principes eius et apud cunctum populum christianum, qui infra regnum Merwungorum consistunt. A' király csak azon törvények iránt kívánhatott engedelmséget, melyekben a' nemzet megegyezett. Ipse rex, úgy mond az Annal. Francorum írója, sedebat in sella regia circumstante exercitu, praecipiebatque is die illo quidquid a Francis decretum erat. L. Boucquet T. II. 1. 647.

akkor vetette magát alája az ítéletnek, ha őtet az országgyűlés is vétkesnek mondotta lenni. De alább bővebben főgunk a' törvényszolgáltatásról szólni.

Egy olly nép, mellynek a' sajátság' jusairól olly magas képzetek voltak, nehezen tudta maradékainak abban valaha lehető megegyezését gondolni, hogy egy fejedelem jószágai' böcsüarát kiszabja, 's tőlök értékök' egy részét elszedje, nem az ország' szükségeinek pótlására, hanem a' maga pompájának fitogtatására, szenvedélyeinek és hizelkedői, vagy vétkes dolgokban segítő szolgálói' telhetetlenségének kielégítésére. Még akkor a' szabadok semmi adózást nem ismertek. Childerich, ki adót kívánni bátorkodott, egész kiköltözködéseig menő zúgolódást támasztott, 's maga és felesége Fredegunda azon szerencsétlenségeket, mellyek őket érték, ezen zsarolásért reájok mért isteni büntetésnek tartották *). A' királyok nem birtak egyéb jövedelmekkel, hanem csak azokkal, mellyeket az ország' felosztásakor nekik jutott osztályrészből mint sajátjokból bevettek, de a' melly hadi zsákmány elosztása' törvényei szerint nagyobb 's jövedelmesebb volt, mint a' nemzet' akármelly tagjáé is. Azon kívül a' hadi zsákmány' elosztásakor az ingó javaknak is legnagyobb részét kapták, 's ez is sokszor annyi volt, hogy belőle a' királyok' meggazdagítása végett háborut indíthattak. Továbbá a' büntetési pénz' egy része az övék volt. Azt is magával hozta a' németek' régi szokása, hogy a' késéreti seregek' vezéreit megajándékozzák **). Az efféle ajándékok legalább a' francusok által a' martiusi és maiusi mezei gyűléseken a' királyoknak gyakorta megadattak, 's tetemesek voltak ***). Már megjegyeztük, hogy az elfoglalt tartományokban életben

*) Gregor. Tur. L. V. C. 29. 34.

***) Tacitus De morib. Germ. C. XV.

***) Azon helyek, mellyek azt bizonyítják, össze vagynak szedve ezen munkában: Du Cange Dissert. 4. sur Joinville pag. 113.

maradott romaiak' egy része adózóvá lett. De nem hihető, hogy a' király egyedül maga kapta volna ezen adót, hanem kapta azt mindenki, kinek földén 's jószágán laktak. Midőn ezen francusok a' szomszéd nemzeteket magok alá vetették, azoktól adó gyanánt esztendőnként ajándékokat kívántak. Az irók nem mondják meg, mire fordítottanak legyen ezek. De minthogy hadi zsákmány gyanánt nézethettek, bizonyosan legnagyobb részök a' királynak jutott. A' többi hihetőképén azon nemesek között osztatott el, kik ezen háborúkban kiséréteikkel hadiseregét szaporították. De az egész nemzet nem vett abban részt. Némelly tudósok azt hitték, hogy az elfoglalt tartományok' egy része mint az ország' közös jószága a' király 's a' törvényszolgáltató hatalom' számára külön szakasztatott, 's az ilyen földek volnának azok, mellyeket az ezen időbeli irók fiscalis földeknek neveznek. Mi nem vagyunk ilyen vélekedésben. A' király épen azért kapott nagyobb osztályrészt az elfoglaláskor, mivel sok emberei' élelméről kellett gondoskodnia. A' tisztviselők is nem az ország', hanem a' király' tisztviselői voltak *). Az ugyan hihető, hogy mind az önkénytes ajándékok a' martiusi és maiusi mezőkön, mind ezen kényszerített adományok legelső lépések voltak az adóztatásra. A' királyok úgy nézték ezen ajándékokat, mint a' mikre nekik a' régi szokás just adott, minden gyűléskor kívánták azokat, 's meghatározták becsöket. Azon nevezetek, mellyek alatt az első adózások előfordulnak: kérelmek, benevolences, dons gratuits, úgy látszik, megerősítik ezen vélekedést. A' hadra szólító parancsolat is alkalmat adott a' királyoknak a' meggazdagodásra; vagy pénzre büntették azokat, kik a' táborban meg nem jelentek, vagy hadi élelmet, hadi tiszteik' számára

*) Ez a' nevezet: *Terrae fiscales*, romai. Tudjuk, hogy a' császár' magános kincstára neveztetett *Fiscus*nak. Ez még világosabban látszik bizonyítani, hogy a' király' saját és magános birtokai értetnek ezen nevezet alatt.

eltartást stb kívántak tőlök. Mind ezen módok által a' francusok' királyai nagy kincseket gyűjthettek magoknak. Az ezen népek' királyainak legfontosabb hivatala tagadhatatlanúl a' háborúban, a' hadi seregek' vezérlése, volt. Hatalmok ekkor bizonyosan nagyobb vala, mint béke' idején, kivált ha magoknak tekintetet szerezni tudtak. De még is koránt sem hasonlított ezen katonák' engedelmissége ahhoz, mellyet a' romai hadiseregeknél látunk, jóllehet ezek is szabad polgárokból állottak, kik béke' idején tökéletesen egyenlőkké lettek vezéreikkel 's tiszteikkel. A' német katonák a' háborúban sem tudtak democratiai gondolkozás-módjokról lemondani. Azt kívánták, hogy vezérok szavazatok' többsége szerint cselekedjék, nem tették meg kötelességeiket, ha vele ellenkezőleg vélekedtek, az allodialis hadiseregek elhagyták őtet a' megtámadó háborúban, valamikor akarták, 's a' vasallusok kiléptek szolgálatjából, mikor segedelmök nélkül talán leginkább szűkölködött. Ezen idők' történetírása teli van a' minden német származásu katonák' büszke szilajságának, engedetlenségének 's hűtelenségének példáival *).

---

*) Csak egynéhányat hozunk elő: Első Chlodowig, ki nem kevés tekintettel birt nemzete előtt, kiprédáltatott egy templomot, 's a' katonák abból a' többek között egy rendkívüli nagyságu 's szépségü edényt vittek el. Az egyház' püspöke követeket küldött a' királyhoz, 's kérette, hogy adná vissza az edényt azon szent haszonvételre, mellyre rendelve volt. Chlodowig parancsolta a' követeknek, hogy menjenek vele Soissons városába, mivel a' préda ott fogna elosztatni, 's megígérte, hogy ő, ha a' sors neki ezen edényre just ad, fogja a' püspök' kívánságát teljesíteni. Midőn a' zsákmány a' hadiseregek közepette egy halomra rakatott, kérte a' király, hogy adassék neki az edény az osztály előtt azon részen felül, melly neki jutni fogna. Mindenek hajlandók látszattak lenni a' király' kívánságának teljesítésére. De egy vad és durva katona föl-emelte hadi fejszójét, erősen az edényre ütött vele, 's így kiáltott: Neked se legyen semmi egyéb részed mint a'

Mindazáltal hibáznánk, ha a' mostani renddel ellenkező efféle cselekedetekből azt akarnók kihozni, mikép ezen népek azt hitték volna, hogy a' szabad ember nem köteleztetik hazája' védelmezésére, vagy hogy valamely nép az ország' egyes tagjainak kölcsönös segedelme nélkül bátorságát, sőt political életét is megtarthatja. Az az engedelmesség, mellyet a' hadra szólítás iránt mutatni tartoztak, ellenkezőt bizonyít. De ezen engedelmességtől mindent gondosan elválasztottak, mi csak egy lépéssel is tovább ment, mint a' mit a' közbátorság' fenntartása kívánt, 's azonnal ugy

---

mit a' sors el fog határozni. L. Gregor. Turon. Hist. Fran. L. II. c. 27. A' katoná' cselekedete a' régi szokással nem ellenkezőn, nem adott okot megütkezésre 's az volt kicsinyben a' mi nagyban egy angol parlamenti tag' ellenmondása, midőn a' minister a' királyi udvartartásra felesleg nagy summát kíván. Ugyan ezen író libro V. Cap. 6. egy történetet beszél, melly megbizonyítja, mikép függöttek a' francia királyok a' néptől még akkor is, midőn a' hadi fenyték szorosabb engedelmet kívánt. Első Lothár 553 esztendőben a' szászok ellen vitte táborát. Ezen nép megijedett a' királyi hadisereg' jövetelekor 's békességet kért. Elégtétel gyanánt nagy summa pénzt ígért a' királynak, 's Lothár hajlandó volt, az ajánlást elfogadni. De a' hadisereg azt sürgette, hogy ütközet legyen. A' király minden ékesszólásával igyekezett a' szászok által ajánlott feltételek' hasznos voltát általlátatni. A' szászok végre még többet ígértek, hogy a' katonákat megkérlelhetnék, 's Lothár megújította kéréseit 's ok-adásait. De a' dühös sereg a' királyra rohant, sátorát összetörte, magát abból kihurczolta 's tüstént megöli, ha az ellenségeskedés' elkezdésében meg nem egyezne. Minthogy a' német katonák efféle törvényes kívánságoknál a' királynak ellent állottak, nem lehet csodálni, ha őtet a' legkisebb megbántásért is elhagyták. Midőn az angol király Harald a' norvegiaiakat Stamford mellett megverte, a' zsákmány' elosztásában fősvénységet bizonyított 's a' haditörvény ellen cselekedett. Erre katonái közül sokan elhagyták zászlóit, 's a' hódoltató Vilhelm megverte 's megölte őtet. L. Rapin, Geschichte von England, az I részben I. 434.

eselekedtek, mint szabad és minden köteleztetéstől ment emberek, mihelyt a' király többet akart. Ekkor szabad akaratjoktól függött a' szolgálat, jutalmat kívánhattak érette, 's kiléphettek belőle, ha akartak. Nem lehet általán fogva mondani, hogy ez az okfő hibás. Az olly fejedelem, kinek jusa van alattvalóit megtámadó háborúban zászlói alá kényszeríteni, nem csak tetszése szerint azoknak vérét vesztegetni, hanem, ha szerencsés hadakozó, hódoltatásai által erőt 's alkalmat is nyer jusait egész a' despotismusig nevelni. Ezzel nem akarjuk azt mondani, hogy a' törvény' végrehajtását gyakorló hatalomnak igen keskeny határok közé szorítása az ország' boldogságára szolgál. De van itt is egy szerencsés középut. Nagy-Britannia' királyainak van jusok megtámadó háborút kezdeni, de a' nemzet megtagadhatja tőlök azon eszközöket, mellyek által egyedül reménylheti a' fejedelem a' hadat szerencsésen 's becsülete' sérelme nélkül folytathatni.

Említettük fölebb, hogy a' német népek' egyes tagjai már régi lakhelyeikben is az ország' közös védelmezésének bizonyos rendszerére, vagy az ugy nevezett Heermanniára köteleztettek *). Midőn a' romai tartományokban új lakhelyeket találtak, 's mindenik nemzet külön országot állított fel, akkor ezen védelmezési rendszer' szabályait még szorosabban meghatározták. Ebben nagy, 's talán még eddig eléggé meg nem fontolt változást okozott az, hogy nekik ettől fogva állandó, 's béke' idején is főkhöz illő tekintettel felruházott vezérek voltak, 's hogy ezek a' Heermannia' összehívására is jussal bírtak, a' mi elébb csak az istenség' nevében történt. Bizonyos, hogy ez által a' nemzet ösz-

*) Robertson ugy vélekedik, hogy a' németek első lakhelyeikben nem voltak a' Heermanniára kötelezve, vagy, a' mi ugyan annyit tesz, nem tartoztak külső ellenségek' megtámadását közös erővel visszaverni. Az egyes emberek' egybe kapcsolódásának természete más népek' hasonló intézetei 's az írók' tudósításai eléggé megmutatják ezen állítás' helytelenségét.

szekapcsolódása szorosabbá 's könnyebben használhatóvá lett. De más felől több kényszerítés is járult hozzá, 's a' vezérek nem sokára annyira vitték a' dolgot, hogy minden kisebb vagy nagyobb szabad jószág' birtokosa, ha a' hadiszólításra meg nem jelent, a' törvények által kemény büntetés alá vettetett. Ezen büntetés Heerbann-nak hivatott 's a' francusoknál, mikor az egész summát kellett fizetni, hatvan solidust tett *). Ezt az intézetet a' francusoknál mindenkor feltaláljuk, valami óta rólok hiteles tudósításaink vagynak **). A' büntetés olly szorosán hajtatott végre, hogy ki a' pénzt le nem tehette, az vagy kezeset tartozott állítani, vagy mindaddig a' király' rabszolgájává lett, míg a' summát le nem szolgálta ***). Minthogy a' Heerbann ****) csu-

*) Plenum Heeribannum, bannum dominicum, bannum regis. Lex Longob. I. 1. tit. 14. §. 3. et Capit. Caroli M. 1. 3. C. 67. Quicumque liber homo in hoste bannitus fuerit, et venire contemserit, plenum heeribannum componat secundum legem Francor. i. e. 60 solidos solvat.

**) Erről példák találhatnák Gregor. Turon. I. V. cap. 26. l. VII. cap. 26.

***) A' kezes' helyzetét az ezen időbeli törvények' barbarus nyelve így nevezi: Heerebannum, Rewadiare. Az a' ki Wadiát nem állíthatott, per modum Wadii in servitium principis tartozott menni.

****) Ezen szók: bannire, bannare, németül bannen, 's bannus, bannum, németül Banu, annyit tesznek tulajdonképen, mint kötni és kötél, 's mindent kifejeznek, a' mit ezen magyar szók mondanak, különösen pedig kötelezést és köteleztetés a' hadi sereghez állásra. Ez a' német szó: jemanden bannen, oder in den Bann thun, annyit tesz, mint őtet kötelezni p. o. valami pénz' fizetésére, valami foglalatosság' felvállalására, valamely helyen megjelenésre; tovább annyit tesz, mint idézni, citálni (megjelenésre kötelezni), 's általában mint parancsolni (valakire kötelezést tenni); 's végre verbannen helyett is használtatik, azaz valakit kötelezni a' társaságból kimenésre. L. Glossar. Manual. T. I. 559. Minthogy a' fejedelmek a' Heerbannt mind inkább és inkább saját hasznokra igyekeztek fordítani, azért ezen szó utóbb eredeti jelenté-

pán a' nemzet' védelmezésére czélozott, önkényt értődik, hogy annak csak akkor lehetett helye, mikor a' nemzet megtámadtatott, 's hogy az senkit sem kötelezett az ellenséggel a' haza' határain tul hadaközni. A' hadi tüz' dühössége 's a' zsákmány' reménye gyakran ugyan tul vitte a' hadisereget az ország' határain; de megtámadó háborúkat az egész Heerbannal ritkán 's nehezen lehetett folytatni *). A' király a' gyűlésen reá beszélhetett sokakat a' nemesek és szabadok közül, hogy megtámadó háborúban ötet önkényt követték, de igen nehezen birhatta az egész nemzetet arra, hogy a' Heerbann' kemény köteleztetése alatt az olyan háborúban vele tartson.

Abból a' mit most mondánk, láthatni, hogy csak szabad ember lehetett tagja a' Heerbann-nak, 's nem tartozhatott ahhoz a' késéreti seregből senki, 's annál inkább nem a' rabszolga. A' Heerbann szabad földbirtokosok' hadi szövetsége volt, 's minthogy ezen vitéz nemzetek a' hadakozásból származó becsületen kívül semmi egyéb becsületet nem ismertek, azért az ezen védelmezési szövetségben részvehetés egyszersmind nagy nemesi megtiszteltetésnek is tartatott, melly a' legkisebb szabad föld' birtokosát is a' szabad földdel nem bírókon jóval fölül emelte, ha bár ezek a' késéreti sereg' ura által sokkal kedvezőbb állapotba tétettek, 's őt születése a' legnemesbekkel egyesítette is. Nem is volt ez képzelt elsőség. Mert a' leggazdagabb beneficiummal bíró birtokatlan is mástól függött; nem tiszteltetett meg azzal, hogy a' haza' veszedelemben forgásakor annak védelmezésére meghivatnék, ha-

---

sével egészen ellenkező értelemben is vétetett. De ez későbbben történt, mint a' következő közlésben fogjuk látni.

*) Midón Chlodowig a' francusokat a' gothusok ellen akarta vinni, ezt a' vallás' színe alatt akarta cselekedni. L. Gregor. L. II. c. 37. Egy mást a' thuringiaiak ellen, mint látszik, a' Heerbann által folytatott háború tulajdonkép nem megtámadás, hanem boszuállás volt. Id. L. 3. cap. 7.

nem váraoznania kellett, ha a' késéreti sereg' urának tetszik-e őtet a' táborba elvinni; a' hadi sereg között nem állott az első rendben, hanem ezen elsőség a' szabad emberé volt, nem emelkedhetett soha vezérségre 's kivált nem vett soha részt a' háboru és békesség felett tartott tanácskozásokban. Mindazáltal a' késéreti seregek a' nemzeti hadi sereg' egy részét tették, mint-hogy a' késéretetek' urai nem máskép, hanem csak velök együtt jelentek meg a' hadban; sőt sokszor a' rabszolgák is fegyverbe öltöztettek 's hadi szolgálatot viseltek.

Bátran azt lehet állítani, hogy, a' mit eddig mondottunk, minden német nemzeteknél, mellyek a' romai tartományokban országokat alkottak, helyt talált; jóllehet már ezen időkről is különféle módosítások részszerint ismeretesek előttünk, részszerint többek is voltak, a' nélkül hogy a' kevéssé figyelmező történetírók azokat említnék, vagy az említettek még eddig eléggé megvizsgáltattak volna. A' mi célunkhoz, melly szerint az europai igazgatás-módnak képét 's a' polgári alkotmányok' lelkét csak általánosan akarjuk lerajzolni, szükségtelen volna bővebb magyarázatra bocsátkozni. De azt meg kell jegyezni még, hogy a' mit eddig mondottunk, főképen olyan írókból van véve, kik a' saxok és francusok' történeteiről szólnak. A' francusok' országának, melly minden ujon alkotott német országok közül egyedül maga nem rontatott le, tartóssága, nagy hódoltatásai 's az a' széles monarchia, mellyet Nagy Károly a' nyugoti Európában felállított mind ezek az egészre olly fontos befolyást adtak ezen népnek, hogy az minden egyebek felett megérdemli figyelmünket.

Ezen országnak Galliában alapításától fogva a' most említett nagy hódítóig nem kevés változott meg a' polgári alkotmányban. Az első francus királyokat hadiszerencsájök igen gazdagokká tette. Minden elfoglalt tartományokban nagy birtokokat nyertek, mellyeknek segítségével késéreti seregeik 's szolgálók' számát nagyon nevelhették. Minthogy a' régi németek' hadi tör-

vényei szerint *) jusok volt tiszteket tenni, könnyen nyerhettek just az elfoglalt tartományokban helytartókat is kinevezni, mi által, könnyü elgondolni, melly igen kellett hatalmoknak növekedni **). Hogy ezeknek következői tunyaságba merültek el, azt a' nemzet' értelmesebb része bizonyosan örömet látta. Ha azok Chlodowig' lelkével birtak volna, a' királyi ház' hatalma a' földbirtokosok' szabadságára nézve nem sokára veszedelmes lett volna. Ebből lehet megmagyarázni azt a' különös tüneményt is, mellyet a' nyugoti történetírás sehol sem mutat, t. i. azt a' nagy hatalmat, mellyet a' király' első ministere és generálisa, a' maior domus, magának szerzett. A' nemzet szívesen látta ezt a' hatalmat, minthogy az által a' királyé kisebbedett. A' maior domus közülök származott, hivatala nem volt firól fira szálló, 's eleinten a' nemzet által választott ***). De veszedelmessé lett ezen változás, midőn Pipin' familiája nagy belső háborúk alatt ezen méltóságot a' maga familiájában örökössé tette 's Károly Martell azt fegyverrel szerezte meg magának. Ebből szükségképen annak kellett következni, a' mi következett

*) Tacit. de morib. G. c. 12. Gradus quin etiam et ipse comitatus habet, iudicio eius, quem sectantur, magna que comitum aemulatio, quibus primus apud principem suum locus.

***) Melly számosoknak kellett lenni a' királyi vazallusoknak, annak egy bizonyága az, hogy azok Theobertnek, Dietrich' fiának az országot megtartották, midőn azt nagybátyjai Childebert és Lothár el akarták tőle venni. Gregor. Tur. L. III. c. 23. Consurgentes autem Childebertus et Chlotarius contra Theodobertum, regnum eius auferre voverunt. Sed ille muneribus placatis a Leodibus (alii: Leudibus) defensatus est. Azon sok vitákban, mellyeket a' nagyok egymás között folytattak, nem voltak más katonák a' nagyok' vazallusain és szolgáin kívül.

****) Több helyek között, mellyek ezt bizonyítják, lásd Fredegár-t; Chronik C. 89 az 54d. részben azt beszéli, hogy a' burgundusok nem állottak rá, hogy maior domust választottak volna. Ebből Schmidt (Geschichte der Deutschen)

akkor, midőn Caesar az állandó dictatorságot fegyverrel magához ragadta. Károl Martell az ellen-felekezetet, azaz a' régi rendszer' barátjait, szertelenül elnyomta, határtalanul uralkodott 's a' királyi igazgatást egészen eltörlötte. Mert hihetőképén a' koronát nem merészelte fejére tenni, 's mind a' mellett még sem akarta azt a' kis megszorítást eltűrni, mellyet a' király okozott. Csak ezen titulusokat adta magának: Maior Domus és Vir Illustris *). Mások herczegnek 's alkirálynak nevezték őtet. Fia, a' lappangó Pipin, más utat választott a' korona' elnyerésére. Az ellenfelet minden módon igyekezett megnyerni, a' régi polgári alkotmányt visszaállította, királyt nevezett ki abból a' familiából, melly ezen méltóságot egykor bírta, a' nagyoknak kedvezett, a' polgárnak hizelkedett, 's visszaadta neki azt a' zsákmányt, mellyet tőle Károly Martell elvett. Minthogy e' mellett hadi szerencséje általában véve mind a' közember, mind a' nemzet előtt neki tiszteletet szerzett, hideggé tudta alattvalóinak legnagyobb részét azon veszedelem iránt tenni, melly rájuk azon esetben következendő lett, ha azt, kinek már minden hatalom kezében volt, egy olly méltósággal is felruháznák, melly olly sok alkalmat adott a' hatalmat még inkább nevelni, 's különösen a' maioratusnak a' koronával egyesítése által azt az akadályt elhárította, melly addig a' két méltóságot zabolában tartotta. Nagy Károly' uralkodása elég bizonyosá-

---

az lsó részben a' 296d. Iapon azt hozza ki, hogy a' nemzet a' maior domust sehol sem akarta. De annak több helyeken 's több izben lett választatása ellenkezőt mutat, ezen egyes esetből nem lehet következtetést huzni 's Fredegár hihetőkép csak úgy beszél az el mint rendkívüli dolgot.

*) Kétség kívül követői ellenzették neki, valamint Cromwell' követői sem hagyták helyben, hogy ez király titulust akart felvenni. A' maga veje Fleetwood azzal fenyegette, hogy ő lenne ezen esetben az első, ki melyébe kardot döfne.

gát adta annak, hogy ezen lépés' rosz következéseitől nem ok nélkül lehetett félni.

Az a' környülmény, hogy ekképen a' királynak vagy inkább képviselőjének a' maior domusnak hatalma növekedett, szükségképen változást okozott a' nemzet' gondolkozás- módjában. Ettől fogva kiki igyekezett magát a' királyi udvarral öszvekapcsolni; a' maior domus kedvezése a' nagyoknak helytartóságokat osztogatott, a' hadi seregeknél vezéri hivatalokat adott, meggazdagodásra alkalmatosságot szolgáltatott, az elkövetett igazságtalanságok' 's nyomorgatások' büntetését meggátolta. Ha valamelly országban egyes ember háboru által magát csak a' törvényt- szolgáltató hatalomnak is fejévé teszi, oda van ott az igaz szabadság. Ez volt az eset Károly Martellnél. A' francusok között az, ki a' törvény- szolgáltató hatalomban részt venni vágyott, a' maior domushoz tartozott magát kapcsolni 's ennek hatalmát nevelni. E' szerint kicsinyenként mind a' nagyoknál, mind az alsóbbaknál, a' szabadság' becsének erős érzése meggyengült, 's Franciaországban megszűntek a' nemesek főbecsületnek nem egyebet tartani, hanem csak azt, mellyet a' szabad birtok adott. Helyébe az udvari becsület lépett 's a' szabad embernek szokásává vált a' királynál szolgálni.

*) Mindazáltal nem kell hinni, hogy a' nemzet a' ki-

---

*) Azon eszközökhöz, mellyekkel a' királyok külső fényök' nevelése végett éltek, tartozott az is, hogy a' keleti császári udvar által magoknak különféle megkülönböztető titulusokat p. o. Consul, Patricius stb. adattak. Schmidt (Geschichte der Deutschen; R. 1. lap. 191) azt hiszi, hogy ezen titulusok új alattvalóik' hajlandóságát eszközölték, minthogy ez által úgy látszott, mintha elfoglalt tartományaikat a' császárok' megegyezésével bírnák. De valóban a' győzödelmes barbarus keveset gondol a' birtok' efféle okával, neki elég volt 's a' népek' jusárol való képzetével is egészen megegyezett az, hogy valamelly jószágot fegyverrel tett magáévé. Sőt a' nemzet' értelme- sebb része alkalmasint nem is jó szívvél látta, hogy a'

rályi hatalom' növekedése ellen nem harczolt volna. A' történetírók' tudósításai 's a' királyok' saját törvényei ellenkezőt mutatnak. Mert a' királyok az ezen időbeli törvényekben gyakran fogadják azt, hogy egy vagy más hatalmaskodással felhagynak 's egy vagy más elnyomást többé nem gyakorolnak. Azonban mind jó mind rossz eszközöket elővettek az efféle ígéretek' elmellőzésére. Az utolsókhoz tartozott az, hogy az olyan nagyokat, kik magokat igen ellenök szegezték, alattomban megölették. Az írónál sok helyen találtnak panaszok, hogy a' királyok ígéreteiket nem tartották meg 's egyes községnek tett esküvéseiket megszegették, de tulajdonképen választáskori egyezések sehol sem fordulnak elő.

A' szabad jószágok' birtokosai iránti tiszteletnek meghidegedését nagyon elősegítette azon nagy változás is, melly a' vazallusok' vagy lekötött jószággal bírók' állapotjában történt. A' királyok 's nagyok, nem titkolhatták el, hogy gazdagságok 's hatalmok egészen vazallusaik által szereztetett 's tartatott fenn. Ez az utolsóknak még inkább szemökbe tünt akkor, midőn mind a' nagyok, mind a' királyi familia' tagjai között sok belső háborúk támadtak. A' nagyok azokat nem folytathatták másképp, hanem csak vazallusaik és szolgálk által, 's láttuk felebb egy példából, hogy a' királyi familiában is egyedül ők határozták el a' háborúk' kimenetelét. A' vazallusok nem sokára érezni kezdték becsöket és szükséges voltokat. Mihelyt látták, hogy urok nem lehet el nálok nélkül, vonakodva tették neki a' szolgálatot, fenyegették ötet, hogy el

---

királyok efféle titulusokat elfogadtak. Mert az ezeknek kevélységét nevelte, alattvalóikkal egyenlő voltokat még inkább és inkább eltörlötte 's a' királyoknak olly méltóságot adott, mellyet nem a' nemzettől nyertek. Melly nehezen szíveljenek el a' szabad köztársaságok efféléket, a' velenceiek' példája mutatja, kiknél a' nobiliknak semmi külföldi hivatalt vagy tituluszt felvállalni nem volt szabad.

fogják hagyni 's kényszerítették olly feltételekben meg-
egyezni, mellyek állapotjokat nagyon megváltoztatták.
Ezt annál bátrabban merészelhették tenni, minthogy a'
vitéz vazallus igen könnyen léphetett más földes úr'
szolgálatjába, vagy inkább a' földes urak magok töre-
kedtek őtet ellenségeik' szolgálatjából a' magokéba édes-
getni. A' vazallusi szolgálatokat, mint felebb meg-
jegyzénk, eleinten a' földes úr' tetszése szerint felmond-
hatta 's a' lekötött jószágot visszavehette. De a'
vazallusok nem sokára annyira vitték a' dolgot, hogy
földes uraik kénytelenek voltak nekik a' jószágot egész
életükre lekötöni, vagy hogy a' fiak az atyjok által
adott jószágot nem vehették többé vissza, 's hogy ezt
a' vazallusok egyedül földes uraik ellen *) elkövetett

*) Egy békekötés Gunthran és Childebert királyok között,
melly Gregor. Tur. Hist. Fr. L. IX. c. 20. találta, sokat
felvilágosít az ezen időkbeli feudumok' állapotjára
nézve. Abban világosan ez mondatik a' vazallusokról:
Et si aliquid cuicumque per interregna sine culpa sublatum
est, audentia habita restauretur. Et de eo, quod per muni-
ficientias praecedentium regum unusquisque usque ad tran-
situm gloriosae memoriae Domini Chlotarii regis possedit,
cum securitate possideat. Ebből világosan kitetszik, hogy
a' békekötő királyok lemondottak azon jusokról, melly
szerint az eleik által adott feudumokat azoknak birtoko-
saiktól elvehették. Továbbá megtiltatik a' békekötésben
a' vazallusok' egymástól elcsalása 's elidegenítése. Simi-
liter convenit, ut nullus alterius leudes nec sollicitet,
nec venientes accipiat, mintegy olly formán mint ma két
nemzetek a' szökött katonák iránt egymással egyezésre lép-
nek. De mindazáltal megígérik a' két királyok, hogy az
általszökötteknek szószólói lesznek, ha ezek földes uro-
kat elégséges okból hagyták el 's hozzájuk folyamodtak.
Quodsi forsitan pro aliqua amissione partem alteram cre-
diderit (talán crediderint), expetendam iuxta qualitatem
culpa excusati, reddantur. Ellenben a' vazallusokat feu-
dumok' elvesztésére büntetik, ha már az előtt vazallusi
kötelelességeik iránt hűtelenek voltak. Mert vélekedésem
szerint így kell érteni a' következő szót: Similiter conue-
nit, ut leudes illi, qui Domino Guntheranno post transitum

hűtelenség által veszthették el. Ezzel sem elégedvén meg ezek, a' feudumot örökössé igyekeztek tenni; legalább e' végre Nagy Károly' ideje előtt egy nagy lépés tétetett, 's az atyáknak megígértetett, hogy fiaik a' feudumokat megtarthatják. Minthogy e' feudumok ez által a' saját birtokhoz hasonlóbbakká lettek, sokkal becsesbeknek tartatván, többen kivánták és keresték azokat. A' királyi birtokok' nagy kiterjedése is lehetőségessé tette azokat jóval megnagyobbítani. A' kicsiny allodiumok' tulajdonosa közel sem ért fel az illy nagyobb feudumok' birtokosával, 's ha az első, a' mi sokszor történhetett, ennek atyja vagy nagybátyja volt, igen meggondolta magát az illy vazallus, mikor atyja vagy nagybátyja megholt, ha nagyobb 's jövedelmesebb feudumát elhagyja-e, vagy inkább az allodiumot ifjabb testvérének, 's unoka-rokonainak engedje által. Sőt az illy gyengébb szabad emberek jó idején nyomattak is; a' hatalmasabb nemesek mindenkép háborgatták őket, 's a' királyi helytartók néha adózni is kényszerítették. *) Ekképen a' királynak 's nagyoknak vazallusai kicsinyenként felebb emelkedettek a' szabad birtokosoknál; mellyből az lett, hogy a' szabadság nem becsülte többé legfőbb jó gyanánt, 's azok kezdtek irigység és tisztelet' tárgyai lenni, kik szolgálatban voltak. Még a' nagyobb allodiumok' birtokosai is a' király' szolgálatjába 's zászlói alá léptek az által, hogy a' tartományokban helytartói tisztségeket vállaltak fel, de a' mi őket a' királyra nézve sokszor veszedelmesekké is tette.

Domini Chlotarii sacramenta praebuerunt, et si postea convincuntur, se in parte alia tradidisse, de locis ubi commanare videntur, conuenit ut debeant removeri. Similiter et qui post transitum Domini Chlotarii conuincuntur, Domino Sigiberto sacramenta primitus praebuisse, et se in aliam partem transtulerunt, modo simili removeantur.

*) Lásd Greg. Tur. I. VII. cap. 15. Mummolus praefectus multos de Francis, qui tempore Childeberti senioris ingenui fuerunt, publice tributo subegit.

A' német nemzetek' polgári alkotmányában igen fontos változást okozott azoknak a' keresztyén vallásra térése, 's az a' nagy befolyás, mellyet az által a' papok nyertek. Az általok meghódított tartományoknak az elfoglaláskor keresztyén lakosai voltak. A' németek is vagy már akkor azok voltak, vagy akkor, mint a' francusoknál történt, azokká lettek. Az egyház' szolgálit mindenütt nagy jusok', jószágok' 's a' nép előtt kitünő tisztelet' birtokában találták. Magok is, ha bár még pogányok voltak, az istenség' papjai iránt mély tisztelettel viselkedtek, 's azokat az ország' kormányozásában fejeknek, 's a' legfontosabb dolgokban tanácsadóknak szokták ismerni, mint felebb elbeszéltek. Nem csoda tehát, ha nem ütköztek meg abban, hogy a' papok részt vettek az ország' dolgai feletti tanácskozásokban, 's hogy azok a' vallás által magoknak befolyást szerezni, 's a' népet engedelmességre birni igyekeztek. A' néphez az isten' képében szólni, azt, ha az ő szolgálinak nem engedelmeskednének, az istenség' haragjával fenyegetni, az ellenkezőket átok alá vetni, természeti történeteket intéseik' megvetése' következései gyanánt nézetni, vélekedéseiket csodatételekkel támogatni, — mind ezek olly eszközök voltak, mellyeket már pogány papjaik is olly jó foganattal szoktak saját hasznokra fordítani, mellyet a' tudatlan 's következőképen könnyen megcsalatható babonás köznépnél mindenkor lehet várni. Nem volt tehát előttök ujság, hogy a' keresztyén papok is ilyen eszközökkel éltek, 's hogy az ilyen eszközöknek egyenlő következéseit tapasztalták. A' német pogány papokhoz a' keresztyén papok még egy más és olly tekintetben is hasonlítottak, melly nekik nagyobb becsületökre szolgált. Ők voltak t. i. egyedül tudósok a' nemzetben 's minden dolognak, a' mihez tudományos ismeret kívántatott, az ő kezeikbe kellett adatni. Különösen, egyedül ők tudtak irni, 's minthogy a' németek új lakhelyeiken hamar általláták, melly hasznos legyen fontos dolgaikat írásba tenni, nem lehettek el az olly dolgokban, tanácskozá-

sokban 's végzéseken, mellyeket az utóbbi idökre nézve is hatókká akartak tenni, az ö segedelmök nélkül. Azért nem csak minden országos foglalatosságoknak ö általok kellett gyakoroltatni, 's csak ök lehettek cancellariusok *), titoknokok 's követek, hanem, minthogy minden fontos dolog' meghatározásánál igen sok függ, mint tudva van, a' kifejezések' választásától, gyakran a' végzések' írásba foglalása által a' dolgoknak is olly fordulást adhattak, millyent adni akartak. Végre egyedül ök voltak a' nemes származásu ifjak és királyi hercegek' nevelői is. Tekintetök tehát 's befolyások nagy mértékre hágott. Franciaországban 's Angliában a' püspökök és főpapok az országgyűléseken az első karzatot tették, sőt Spanyolországban azzal a' jussal is birtak, hogy azokra csak annyi világiakat hívtak, mennyit hívni akartak, 's mindenkor csak kevés számukat hívtak. **) Ennek következése az lett, hogy az ország' dolgaiban egyedül magok tettek végzéseket. Erwig királytól azt a' just, melly szerint a' királyok a' püspököket letehették, elvették, 's végre az ellenök törekedő jeles királynak Witizának és familiájának üldözése által a' nyugoti Gothusországnak elenyészését okozták. Különösen a' világi hatalomtól tökéletes függetlenséget igyekeztek magoknak szerezni ***), 's ezen czéljokat

*) L. Greg. Tur. L. V. c. 46. IX. 23.

**) L. Acta Concil. Tolet. IV. Mariana Hist. d'Espagne T. I. pag. 607.

***) A' függetlenség mellyet a' papok a' közép idökben magoknak szereztek, háromféle: *Localis*, *personalis* és *realis*, vagy helybeli, személyes és dologbeli. Helybeli volt az, melly szerint minden papi lakhelyek a' világi törvényszékek ellen mentséget adtak, 's melly által azok a' vétkesekre nézve ollyan asyllumokká váltak, hogy azokból a' vétkesék nem vétethettek ki. A' személyes függetlenség a' papoknak a' világi felső hatalmasság' törvényhatósága alól kivételésében állott, melly szerint a' papok csupán papi felsőségnek voltak alája vetve, 's pörös dolgaiban csupán papok tehettek ítéletet. A' dologbeli függetlenség az ország' szükségeire kívántató adózás alól szabadította fel a' papokat. Ezen idöszakaszban csak az

ha mindenütt nem is, törvény által, mint a' nyugoti Gothusoknál, legalább gyakorlás által a' fejedelmek' hártalan vakhite 's a' köz ember' segítsége mellett sokszor elérték. Franciaországban Károly Martell egy ideig gátolta hatalmuk' növekedését. Ez jószágaik' olly nagy részét elvette 's vazallusainak adta, hogy nem lehetett őket többé gazdagoknak tartani 's kizárta őket az ország' dolgaiba hathatós avatkozásból. De Pipin bőven visszaadta nekik a' mi tőlök elvétellett, mint már fölebb elbeszéltek. Világosan észre lehet venni, hogy azon nemzeteknél, mellyek Arius' egyházi rendszerét vették be, közel sem volt a' papoknak olly nagy hatalom adva, a' mire a' nyugoti Gothusország különösen például szolgál. Míg ezen ország' fejedelmei Ariust követték, a' papság nem birt az országos dolgokban azzal a' befolyással, mellyet az utóbb magának szerzett, 's melly ezen ország' végső romlását okozta. Még azt is meg kell jegyeznünk, hogy a' királyok, a' nyugoti Gothusország' királyait sem vevén ki, azzal a' jussal birtak, hogy a' püspököket ők nevezhették ki, de a' püspöki megyének megegyezésével. Mert az egyházi jószágok legnagyobb részt a' királyoktól származtak.

Akkor tehát, midőn Nagy Károly uralkodni kezdett, a' királyok' hatalma 's tekintete ugyan már nagy volt, de a' törvényszerző hatalom a' nemzet' kezében állott, 's a' törvények és közös végzések a' nemzeti gyűléseken tétettek. A' király nem birt azzal a' jussal, hogy a' nemzetre adót vethetett vagy megtámadó háborúra csak hadisereget vihetett volna is. De a' nemzetben democratiai egyenlőség már nem talált helyet. A' nagyobb nemes földbirtokosok olly igen hatalmasok voltak, hogy a' szabad közembereket elnyomták, 's még némelly vazallusok is olly gazdagságot szereztek magoknak, hogy a' kisebb nemes földbirtokosok' sor-

---

elsőt nyerték meg egészen, a' másodikat csak az erőtlen és vakbuzgó fejedelmek alatt; a' harmadikat pedig csak némellyek ollyan királyoktól és nagyoktól, kiknek az egyházi jószágokért adózni vagy szolgálni kellett.

sát homályba temették. A' papok a' nemzeti gyűlésen külön egy hatalmas karzatot formáltak. A' királyok' hatalma' növekedésével tisztviselőik 's helytartóik' hatalma is növekedett, 's gyakran még királyaikra nézve is veszedelmes lett. Minden magányos pörökben 's czivakodásokban még ekkor a' fegyver tett végső elhatározást; 's a' törvényes felsőség a' hatalmas nagyoknál ritkán birt annyi erővel, hogy azokat ügyes bajos dolgáknak békességes eligazítására birhatta volna. Az inét származott magános háborúk, a' nemzetnek a' királyok' hatalmaskodása ellen harczolása, azon erőszakoskodások, mellyekkel ezek egyes nagyok' személyében az egész polgári alkotmányt megtámadták, végre az a' ferde irány, mellybe a' nagyobb és kisebb földes urak, a' hatalmas vazallusok jutottak — mind ezek az országnak gyakran anarchiai ábrázatot adtak, úgy hogy a' később történetvizsgáló épen nem láthatja mi volt akkor törvényes igazság, 's mi törvénytelen hatalmaskodás.

A' francusok' országa már messze ki volt kelet felé terjedve, mikor Károly a' királyi székre lépett. A' burgundusok, allemannusok, thuringiaiak, bajorok 's végre frizusok is Pipin' királyi pálczája alatt állottak. Ugyan ez Aquitaniát vagy Guiennét is egyesítette országával. De a' Pyrenaeus hegyek körül 's a' Földközi Tenger' nyugoti mellékén fekvő országok a' Spanyolországi mórok' birodalmához tartoztak. A' tartományokat helytartók igazgatták, kiket a' király nevezett ki, 's le is tehetett, 's kik majd hercegeknek, majd grófoknak hivattak, majd ismét még általánosabb nevek alatt fordulnak elő *).

A' nagy kiterjedésű allodiális vagy szabad jószágok, mellyekből az ilyen helytartók sok vazallusokat tarthattak; az ügyesség, mellyel a' tartománybeli

---

*) Illyen nevek p. o. a' francus íróknál: praefecti, principes, patricii, a' longobardúseknál Gastaldok, az Angelek-nél Earldomok. stb.

lakos' kedvét 's tetszését megnyerni tudták, 's a' királyok' gyengesége már ezen időszakaszban is gyakran veszedelmesekké tették őket fejedelmökre nézve. A' bajoroknak és allemannusoknak örökös hercegeik voltak, kik olly nagy hatalommal bírtak, hogy a' francus királyoktól, kivált a' bajor hercegek, sokszor csaknem semmit sem függöttek.

KIS JÁNOS,

superint. m. t. t. r. tag.

S Z Ó N Y O M O Z Á S O K .

Egy nagy magyar szótár' elkészítésére, melly tudományos tekintetben is megfelelően a' köz várakozásnak, sok előkészületek kívántatnak.

Az illy előkészületek' sorába tartozik az is, ha egyes hazafiak tudós észrevételeket közölnek egy vagy más magyar szóról, nemzetségi nevekről, birtokok' elnevezéseiről, melyek historiai és critical felvilágosítások mellett a' nyelv' philosophiájával is megismertetik az olvasót, 's a' mellett, ha az összevasonlító philológiát szemünk előtt tartjuk, a' külföldi tudósok' figyelmét is nyelvtudományos vizsgálataink által magunkra vonhatjuk, mert reájok nézve is az olly szók' kijelelései, mellyek a' hangban és értelemben öszvetalálkoznak, érdekesekké válnak, midőn ez úton további nyomozásokra mintegy felbuzdíthatnak, 's gyakran új, meglepő fölfedezésekre szolgálnak okul, mellyeknél fogva a' régi, megavult, sokszor bizonytalan és homályos philologiai nézetek' helyébe alaposabbak állanak elő; a' mi a' tudományra nézve mindig nyereség.

Jelen értekezésemben tehetségem szerint öszveszedtem mind azon adatokat, mellyek az *arany* és *ármány* szók', ugy az *Aba*, *Amade*, *Attila* 's *Avar* nevek' értelmeikre felvilágosításul szolgálhatnak. Igyekeztem mindenütt bizonyos nyomezások után menni, és ha néhol sajdításoknak helyet engedtem, az a' legnagyobb hihetőség' bélyegeinél fogva esett meg. Minden tekintetben azok hason vizsgálatokra másoknak is alkalmat nyujtanak, a' nyelvtudományos ismeretek' tovább terjesztésére pedig fogatosan dolgoznak.